

□ VİLDAN ÇAKMAK

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ

TÜRKİYE’DE ÇUVAŞÇA ve ÇUVAŞ EDEBİYATI ÜZERİNE HAZIRLANMIŞ LİSANSÜSTÜ TEZLER

Graduate Thesis on Chuvash and Chuvash Literature Prepared in Turkey

Abstract: The aim of this study is to create a chronological bibliography of graduate theses on Chuvash and Chuvash literature and to give a general idea about the contents of these theses. This study includes eleven master theses and thirteen PhD theses. The study is divided into two main titles as *Master's and Doctoral Theses* and two sub-titles as theses on language and literature.

Key words: Chuvash, Chuvash Literature, graduate thesis.

Özet: Bu çalışmada Çuvaşça ve Çuvaş edebiyatı üzerine hazırlanmış lisansüstü tezlerin kronolojik bir bibliyografyasını oluşturmak ve bu tezlerin içerikleri hakkında genel bir fikir sunmak amaçlanmıştır. Çalışmaya on bir Yüksek Lisans ve on üç Doktora tezi dâhil edilmiştir. Çalışma, *Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri* olmak üzere iki ana başlığa ve kendi içinde de dil ve edebiyat üzerine hazırlanan tezler olarak iki alt başlığa ayrılmıştır.

Anahtar kelimeler: Çuvaşça, Çuvaş Edebiyatı, lisansüstü tez.

Türkiye’de günümüze kadar Çuvaşça üzerine birçok çalışma yapılmıştır. *Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi* veri tabanından görüldüğü kadarıyla Çuvaşça ve Çuvaş edebiyatı özellikle 2016 yılından sonra her dönem çalışılan bir konu hâline gelmiştir. Bu yazıda Çuvaşça ve Çuvaş edebiyatı üzerine bu yazıya kadar hazırlanmış olan lisansüstü tezler taranmış ve kronolojik olarak söz konusu tezler hakkında tanıtıcı bilgiler verilmeye çalışılmış, *Yüksek Lisans Tezleri* ile *Doktora Tezleri* iki ayrı başlığa ayrılarak ele alınmıştır. Ayrıca her iki bölüm kendi içinde *Dil Alanında Hazırlanmış Tezler* ve *Edebiyat Alanında Hazırlanmış Tezler* olmak üzere tekrar iki bölüme ayrılmaktadır. Toplamda on bir yüksek lisans ve on üç doktora tezi üzerinde durulmuştur. Hazırlanan tezlerin büyük bir kısmı dil çalışmasıdır. İki yüksek lisans ve iki doktora tezi ise Çuvaş edebiyatı üzerinedir. Ancak esasen birer dil çalışması olsa da bazı tezlerde çalışmaların veri tabanını oluşturan Çuvaş edebiyatına ait metinlere ve bu metinlerin özelliklerine de yer verilmiştir. Bu yazıdaki temel amaç, konuyla ilgili literatürü okuyucuya sunmak ve söz konusu çalışmalarda hangi bilgilere, hangi temel başlıklara ulaşabilecekleri

hakkında bilgi vermek olduğundan Çuvaşça üzerine hazırlanmış lisansüstü tezlerde değinilen konular, kısaca verilmeye çalışılmıştır. Öncelikle söz konusu çalışmanın künyesi verilmiş ardından tezlerin içerikleri hakkında tanıtıcı bilgiler verilmiştir.

1.YÜKSEK LİSANS TEZLERİ

1.1. Dil Alanında Hazırlanmış Tezler

2000

Ersoy, Feyzi. *Ulip Halapisem Metni Esasında Çuvaşçada İsim/Noun in Chuvash Based on Ulip Halapisem*. Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü/Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı/Türk Dili Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Türkçe, 2000, 420 s.

Çalışmanın *Giriş*'inde Çuvaşlar, Çuvaşistan'ın coğrafi özellikleri ve nüfusu, Çuvaş Cumhuriyeti, Çuvaşların tarihi ve Çuvaşça hakkında bilgiler verilmiştir. Daha sonra Alp hikâyelerinin Çuvaş edebiyatındaki yeriyle Alp hikâyeleri üzerine yapılan çalışmalara değinilmiştir. Ardından *Ulip Halapisem* adlı eserin konusuna, hikâyeleri oluşturan on ana başlığa yer verilmiştir: 1) *Alplar nasıl ortaya çıkıyor?*, 2) *Alpların çocukluğu*, 3) *Alpların boyu-posu, giyim-kuşamı ve duyguları*, 4) *Alplar dünyaya mutluluk getiriyorlar*, 5) *Alplar İdil'e gelirler*, 6) *Alpların savaşları ve çeşitli işleri*, 7) *Alpların arkadaşları*, 8) *Alplar nasıl yok olmuş?*, 9) *Alp topraklarıyla sırtları, alpin gözyaşından oluşmuş göller, alpin oturduğu yerler*, 10) *Alplarla ilgili batıl inançlar*. Eserin şekilsel özellikleri hakkında da bilgi verilmiş, hikâyelerde geçen alp tipinin fiziksel ve duygusal özellikleri ele alınmıştır. Diğer Türk destan ve hikâyeleriyle alp hikâyelerindeki benzerlikler bu kısımdaki konulardan bir diğeridir ve *Oğuz Kağan* ile *Dede Korkut Hikâyeleri*'ndeki kişilerle *Ulip Halapisem* arasındaki benzerlik ve farklılıklara değinilmiştir. İnceleme bölümü; üç kısımdır. Bu bölümde isimler; basit, türemiş ve birleşik olarak sınıflandırılmış, metinden örnekler verilmiştir. Ardından isimden isim yapan 24, fiilden isim yapan 21 ek; metindeki sıklığı, işlevi açısından örneklerle ele alınmıştır. Sentaktik yolla isim yapımı başlığında ikilemeden meydana gelen isimler; oluşumlarına göre sınıflandırılmış ve örneklerle açıklanmıştır. Çekim bölümünde ise çokluk eki ve iyelik ekleri örneklerle, eklenme koşullarıyla birlikte ele alınmıştır. Durum ekleri; ses düzeni, eklenme koşulları, işlev, kullanım özelliği açılarından değerlendirilmiştir. Daha sonra soru ekleri ve isimlerde bildirme ifadelerine üzerinde durulmuştur. İsimlerse özel ve cins olarak ayrılmış, *kişi, unvan, şehir, köy, akrabalık, hayvan, bitki adları vb.*; *somut-soyut adlar; topluluk adları* şeklinde sınıflandırılmıştır. Ayrıca isimlerde cinsiyet ve yansıma kelimelerden oluşmuş adlara da değinilmiştir. Daha sonra sırasıyla sıfatlar, sıfatlarda vasıflandırma, pekiştirme ve derecelendirme konularına değinilmiştir. Çalışmada, son olarak zarf ve zamirleri de anlama göre sınıflandırılmış ve zamir çeşitlerine göre örnekler verilmiştir. Eserin *Metin* bölümü, 227 alp anlatmasının Kiril ve Latin harfli Çuvaşça metinleri ile, Latin harfli metin Türkiye Türkçesine aktarımının verilmesiyle oluşturulmuştur. *Sonuç* bölümünde çalışmayla ilgili bir değerlendirme yapılmış, ardından kullanılan

kaynaklara yer verilmiştir. Çalışmanın *Metin* bölümü, 2009 yılında *Çuvaş Alp Hikâyeleri Ulîp Halapîsem* Türk Dil Kurumu yayınları arasında basılmıştır.

2001

Sorokina, Oksana. *Çuvaşça ile Türkiye Türkçesinin Karşılaştırılması (Fonetik-Morfoloji-Sentaks)/Turkey Turkish and Chuvashian Turkish attempt to Compare with Phonetics, Morphology and Syntax.* Erciyes Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü/Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans, Türkçe, 2001, 223 s.

Çalışmanın *Giriş*'inde; Çuvaşçanın temel sesle biçim bilgisi özellikleri, sözcük türlerine göre sınıflandırılmış eş-zıt anlamlı, eş sesli kelimeler ayrı şemalar şeklinde verilmiş, eş-zıt anlamlı sözcükler manalarına göre sınıflandırılarak örneklendirilmiştir. Ardından asıl Çuvaşça olan ya da ödünçlenmiş sözcüklere; fonetik, semantik, morfolojik ve leksik açıdan ağızlara dayanan yapılar değinilmiştir. Kullanılan yere ve işleğine göre çeşitli sözcükler şemalarda gösterilmiştir. Çuvaş edebî dili, Çuvaşçanın Turi ve Anatri ağızlarının özellikleriyle onların temel farklılıkları burada değinilen konulardandır. Çalışmanın birinci bölümü ses bilgisi üzerinedir. Burada öncelikle Çuvaş alfabesinden bahsedilmiştir. Ardından ünlü ve ünsüzlerin tasnifi, konuşma sırasında çeşitli seslerin çıkarılmasıyla ilgili hususiyetler, hece bilgisi, yazımla ilgili konular, ünlü ve ünsüzlerin nitelikleri hakkında bilgiler, seslerle ilgili kurallar, telaffuz, vurgu ve eklenme sırasındaki ses değişimleri gibi konulara değinilmiştir. Daha sonra ilk hece ünlülerinin Eski Türkçedeki ve Çuvaşçadaki durumu belirtilip Eski Türkçe, Türkiye Türkçesi ve Çuvaşça için bu ünlüleri içeren örneklere yer verilmiştir. Ünsüzler de aynı yöntemle değerlendirilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümü Çuvaşçanın biçim bilgisi üzerinedir ve çekim ile yapım eklerinin görevleriyle türleri, Çuvaşçada birleşik sözcükler, ikilemeler açıklanmıştır. İsimlerin türleri, çoğul, iyelik, durum ekleri; eklerin eklenme koşulları ve işlevleri örneklerle değerlendirilmiş, isimden isim yapan 14, isimden fiil yapan 21 eke yer verilmiştir. Ardından sırasıyla sıfatlar ve zamirler üzerinde durulmuş, sıfat ve zamirlerin türleri, sıfat yapan ekler, hâl ekleriyle çekilmiş sıfat ve zamir örnekleri verilmiştir. Fiillerse; fiilden fiil ve fiilden isim yapma ekleri, zaman, kipler, eylemsiler üzerinedir ve olumlu-olumsuz biçimlere, eklenme ve çekim gibi konulara ilişkin örneklerle yer verilmiştir. Bu bölümde son olarak zarflar, ünlemler ve son çekim edatları, bağlaçlar ve edatlar incelenmiştir. Üçüncü bölüm Çuvaşçanın söz dizimi üzerinedir. Burada cümlenin ögeleri, ögelerin dizilişi, cümle türleri vb. üzerinde durulmuştur. Daha sonra hayvanlarla, bitkilerle, yeme-içmeyle vb. ilgili olanlar biçiminde sınıflandırılmış 206 Çuvaşça atasözüyle bunların Türkiye Türkçesindeki karşılıkları bulunmaktadır. *Sonuç* bölümünde genel bir özet verilmiş ardından kullanılan kaynaklara yer verilmiştir.

2002

Kudryavtseva, Elena. *Çuvaşça ve Türkiye Türkçesindeki Ortak Kelimeler ve Yapılar/Common Word and Structure in Chuvash and Turkish*. Erciyes Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü/Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Türkçe, 2002, 286 s.

Çalışmanın *Giriş* bölümünde Çuvaşçanın Türk dilleri içerisindeki konumu ve Çuvaşçanın fonetik, morfolojik, söz dizimsel özelliklerine dair temel bilgiler üzerinde Türkiye Türkçesinden de örnekler verilerek durulmuştur. Fonetik özellikler kısmında lamdaizm ve rotasizm konuları ele alınmış ve araştırmacıların bu konudaki görüşlerine de yer verilmiştir. Birinci bölümde ilk olarak Çuvaşça ve Türkiye Türkçesinde seslerin sınıflandırılışı şemalar üzerinden verilmiş, ardından yine Çuvaşça ve Türkiye Türkçesinde ünlü uyumları örneklerle açıklanmış ve ünsüzler tasnif edilmiştir. Bu bölümde son olarak Çuvaşçada eklenme sırasında meydana gelen ses değişimleri, *Ses Hadiseleri* başlığı altında ele alınmış, eğer varsa Türkiye Türkçesinde de değinilen değişimle ilgili örnekler verilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümü Çuvaşça ve Türkiye Türkçesi arasındaki biçim bilgisel ortaklıklar üzerinedir. Bu kısımda ilk olarak sırasıyla Çuvaşça ve Türkiye Türkçesinde addan ad, addan eylem, eylemden ad ve eylemden eylem yapım ekleri ele alınmıştır. Araştırmacı öncelikle eklerin Türkiye Türkçesindeki ve Çuvaşçadaki biçimlerini yan yana vermiş, ardından söz konusu ekin işlevlerine, işlek olup olmama durumuna değinmiş ve Türkiye Türkçesi ile Çuvaşçadan bahsi geçen ekle türemiş örnekler yer vermiştir. Bu kısımda on bir addan ad yapım, dokuz addan eylem yapım, dokuz eylemden ad yapım, sekiz eylemden eylem yapım eki bulunmaktadır. Ardından Çuvaşça ve Türkiye Türkçesinde çekim ekleri üzerinde durulmuş, isim çekim ekleri olan iyelik, durum ve soru eklerine karşılaştırmalı olarak örneklerle ele alınmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde alfabetik olarak Çuvaşça ile Türkiye Türkçesinde bulunan ortak kök ve sözcükler yer almaktadır. Bu kısımda sözcükler öncelikle Çuvaş alfabesinde yazılmış, altına sözcüğün çeviri yazımı verilerek anlamları sıralanmış ve son olarak da sözcüğün Türkiye Türkçesindeki karşılığı verilmiştir. Bu kısımda yaklaşık olarak yedi yüz elli kök ile yapıya yer verilmiştir. *Sonuç* kısmında ise ulaşılanlar özetlenmiş ve Çuvaşça ile Türkiye Türkçesi arasındaki ses denklileri örnekler de verilmiştir. Çalışmanın sonunda kullanılan kaynakların yer aldığı *Kaynakça* ve *Dizin* bulunmaktadır.

2013

Kıran, Albina. *Alıştırma ve Örneklerle Başlangıç Seviyesinde Çuvaşça Grameri /Chuvash Grammar in the Beginner Level with Exercises and Examples*. Atatürk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü/Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans, Türkçe, 2013, 115 s.

Çalışma, Çuvaşça öğrenmek isteyenler için başlangıç düzeyinde bir başvuru kaynağı ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır. *Giriş*'te Çuvaş Türkleri, Çuvaşistan, Çuvaşların nüfus dağılımları, kökenleri, dinleri ve tarihleri, Çuvaşça, Çuvaş alfabesi, ünlü uyumu konularına değinilmiş, ünlü ve ünsüzler

nitelikleriyle ya da söz içindeki pozisyonlarıyla örneklerle ele alınmıştır. *Birinci Bölüm*'de; öncelikle örnek sözcükler üzerinden Çuvaşçanın genel ses ve şekil bilgisi özelliklerine yer verilmiştir. Ardından araştırmacı Çuvaşça diğer Türk dillerine göre anlaşılması daha zor bir dil olduğu için yabancı dil öğretiminde olduğu gibi kolaydan zora bir yol izlenmesi gerektiği belirterek *selamlaşma, hal-hatır sorma* ve *vedalaşma*, ardından *günlük hayat, aileyi tanımaya yönelik ifadeler, sıradan bir günün nasıl geçtiğine dair ifadeler, hasta-doktor diyalogları* ve *günler ile ilgili diyaloglar* ile ilgili örnek cümlelere yer verilmiştir. Buradaki örnekler, Çuvaş alfabesi ile yazılmış yanına ise çeviri yazı biçimleri ve çevirileri verilmiştir. Çalışmanın *İkinci Bölüm*'ü, Çuvaşçanın şekil bilgisi üzerinedir. Bu bölümde ilk olarak eylem konusu üzerinde durulmuş; zaman ekleri ve kipler, kişilere ve olumlu-olumsuz olma, sözcüğe eklenme durumuna göre tablolarda çekimlenerek açıklanmıştır. Çalışmada ayrıca konu sonlarında alıştırmalar, ilgili konuyu pekiştirecek metin örnekleri de vardır. Fiillerde soru yine örnek cümlelerle ele alınmıştır. Eylemden sonra isim konusu; *sayı, cins, soru, iyelik, durum ekleri* bağlamında yine alıştırmalarla ve gerekli yerlerde kişilere göre çekim tablolarıyla yer almaktadır. Ardından *zamirler, sıfatlar, zarflar, edat, ünlem* ve *bağlaçlar* incelenmiştir. Zamirlerin durum eklerine göre çekimi ve sıfatlarda derecelendirme yine tablolar yardımıyla açıklanmıştır. Zamirler, sıfatlar ve zarflar sınıflandırılarak ele alınmıştır. Üçüncü bölümde *Çıvaş Şınnı İşren Hışan Kanat* (Çuvaş Halkı İşten Sonra Nasıl Dinlenir?) adlı metnin çeviri yazımı, Türkçe karşılığı verilmiş, daha sonra metin morfolojik açıdan değerlendirilmiştir. Çalışmada son olarak Çuvaşçanın Genel Türkçeden biçimbirimler açısından temel farklılıklarının maddeler hâlinde sıralandığı *Sonuç* bölümü bulunmaktadır. *Kaynakça*'dan sonra verilen *Ekler* kısmında çalışmada yer alan otuz dokuz alıştırmaların Latin alfabesine çeviri yazı edilmiş biçimleri ile cevapları verilmiş, alfabetik sözlük hazırlanmıştır.

2016

Kılınç, Dane. Özel Ad İçeren Çuvaş Atasözleri (Giriş-Dil Bilgisi İncelemesi-Çeviri Yazı- Aktarma-Dizin)/Proper Names Including Chuvash Proverbs (Introduction-Research-Texts-Translation-Index). Marmara Üniversitesi/Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü/Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı/Türk Dili Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Türkçe, 2016, 341 s.

Çalışmanın *Giriş*'inde Çuvaşistan, Çuvaş nüfusu, Çuvaşların tarihi, Çuvaşçanın Türk dilleri içerisindeki konumu üzerinde durulmuş ve Çuvaşçanın Viryal ve Anatri ağızlarını birbirinden ayıran özellikler örneklerle açıklanmıştır. Bu kısımda ayrıca Çuvaş alfabesine kısaca değinilmiş, son olarak çalışmanın veri tabanı olan eserlerden ve bu eserlerin özelliklerinden söz edilmiştir. Buna göre çalışmanın veri tabanı şu üç eser oluşturmaktadır: O. N. Terent'yeva editörlüğünde hazırlanan *Vattisen Şimahışem* (2007), Emine Yılmaz tarafından hazırlanan *Çuvaşça Atasözleri ve Deyimleri* (2011) ve U. Bläsing tarafından hazırlanan *Tschuwaschische Sprichwörter und sprichwörtliche Redensarten* (1994). Çalışmanın *İnceleme* bölümü Çuvaşçada ad tamlamaları üzerinedir. Bu bölümde öncelikle ele alınan

tamlama ile ilgili bilgiler verilmiş, tamlamalarda ögelerin dizilişi tabloda gösterilmiş, ardından tamlamanın işlevleri maddeler hâlinde sıralanmış ve söz konusu işlevlerin altına da genellikle ikişer tane örnek verilmiştir. İnceleme bölümünde; Çuvaşçada *belirtili ad tamlaması, ilgi durumu öbeği, belirtisiz ad tamlaması, takısız ad tamlaması, zincirleme ad tamlaması* olmak üzere beş tür tamlama incelenmiştir. Bu bölümde son olarak tespit edilen tamlama yapılarının Çuvaşçadaki sıklık, işlev ve yapılarının özetlendiği *Sonuç* bölümü bulunmaktadır. Üçüncü bölüm olan *Metin-Yazı Çevirimi-Aktarma* kısmında toplam 1757 özel ad içeren Çuvaş atasözü, sırasıyla Çuvaş alfabesi, Latin alfabesine çeviri yazımı ve son olarak da Türkçe çevirileriyle birlikte yer almaktadır. Çalışmada son olarak *Dizin* bölümü yer almaktadır. *Dizin, sözcükler ve özel adlar dizini* olarak ikiye, özel adlar dizini ise kendi içinde *kişi, millet ve topluluk, dil, bölge, ülke ve yerleşim yeri, akarsu ve göl, dağ, gök cisimleri, devlet, kurum ve mimari yapı adları* ile *dini inançlarla ilgili adlar* olmak üzere dokuz kısma ayrılmıştır. Son olarak da kullanılan kaynaklara yer verilmiştir.

2017

Balcı, Tuğba. Nikolay İvanoviç Aşmarin'in Kazan, Simbirsk ve Ufa Vilayetlerinden Derlediği Çuvaşça Türkü ve Maniler (İnceleme-Metin-Çeviri Yazı-Dizin)/The Chuvash Folk Song and the Ballad Poems Which Compiled by Nikolay Ivanovich Ashmarin from the Provinces of Kazan, Simbirsk and Ufa (Examination-Text-Transcription-Index). Marmara Üniversitesi/Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü/Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı/Türk Dili Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Türkçe, 2017, 324 s.

Çalışmanın *Giriş* bölümünde ilk olarak bir nazım türü olarak Çuvaş Halk Edebiyatında türkü kavramından, türkünün Çuvaşçada hangi sözcükle ifade edildiğinden söz edilmiştir. Daha sonra bu bölümde N. İ. Aşmarin'in derlediği Çuvaşça türküleri, *bentlere ayrılanlar ve ayrılmayanlar (kavuştaksızlar ve kavuştaklılar)* olmak üzere iki başlık altında türkülerin numaraları belirtilerek sınıflandırılmıştır. Ardından Aşmarin'in derlediği türküleri, yine numaralarıyla birlikte konu sınıflandırmasına tabi tutulmuştur: *asker, düğün, misafir türküleri, koro halinde söylenen türküleri ve diğer türküleri*. Bu kısımda son olarak Aşmarin'in türküleri derlediği yerlerden söz edilmiş ve bu yerleşim yerlerine göre de bir sınıflandırma yapılmıştır. *İnceleme* bölümünde Aşmarin'in derlediği türkülerde bulunan ağızlara özgü ses ve biçim özellikleri, Yukarı ve Aşağı Ağza göre sınıflandırılarak örneklerle ele alınmıştır. *İnceleme, Ses ve Biçim Bilgisi* olarak iki bölüme ayrılmakta ve her bölüm kendi içinde *Aşağı ve Yukarı Ağza Ait Özellikler* olmak üzere tekrar ikiye ayrılmaktadır. Öncelikle söz konusu özellik belirtilmiş ardından örnek sözcükler sıralanmıştır. Örnek olarak kullanılan sözcüklerin, Eski Türkçedeki biçimleri ya da ödünçleme ise bu sözcüklerin hangi dillerden geçtiği ve geçtiği dildeki biçimleri de gösterilmiştir. Bu kısımda son olarak vilayetlere göre türküleri hangi ağız özelliklerini gösterdiklerinin ve iki ağız grubu arasındaki ayırıcı ses ve biçim özelliklerinin maddeler halinde

örneklerle özetlendiği bir *Sonuç* bölümü yer almaktadır. *Metin-Yazı Çevirimi-Aktarma* bölümünde Aşmarin'in derlediği 200 türkü Çuvaş alfabesi, bunların çeviri yazılı biçimleri ve Türkçe çevirileri ile birlikte verilmiştir. *Dizin* bölümü *sözcükler dizini* ve *özel adlar dizini* olarak iki bölüm hâlinde verilmiştir. Çalışmada son olarak *Kaynakça* bölümü yer almaktadır.

2018

Çakmak, Vildan. *Çuvaşçada Eylem Yapımı / Verb Formation in Chuvash*. Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü/Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı/Türk Dili Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Türkçe, 2018, 212 s.

Çalışmanın *Giriş*'inde kısaca Çuvaşlar, Çuvaşistan, Çuvaşçanın Türk dilleri arasındaki yeri gibi konulara değinildikten sonra Rusya'da, Batı'da ve Türkiye'de Çuvaşça üzerine yapılmış biçimbilgisi çalışmalarına kronolojik olarak yer verilerek bu çalışmaların içeriklerinden bahsedilmiş ardından inceleme bölümünü oluşturan Çuvaşça eylem yapım ekleri konusuna geçilmiştir. Çalışmada öncelikle varsa ekin, Türkiye Türkçesindeki biçimi ile ilgili örnekler verilmiş ardından ekin kökeni hakkındaki görüşlere, ekin Türk dilinin tarihsel dönemleri ile çağdaş Türk dillerindeki biçim, işlev ve örneklerine yer verildikten sonra Çuvaşçada ekin kökeni hakkında araştırmacıların öne sürdüğü görüşlerden söz edilmiş ekin işlevleri ve eklenme koşulları örneklerle incelenmiştir. Ayrıca eklerin, Çuvaşçaya ödünçlenip ödünçlenmediği ses bilgisel kurallar çerçevesinde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde bu yolla addan eylem türeten yirmi dört, ikinci bölümünde ise eylemden eylem türeten yirmi üç ek üzerinde durulmuştur. Çalışmanın sonunda öncelikle tablolar ile Türk dilinin tarihsel dönemleri ile çağdaş Türk dillerinde de tespit edilen addan eylem türeten ekler, örneklerle verilmiş, daha sonra yalnızca Çuvaşçada rastlanan ve çalışmanın derlemince Çuvaşçada tek bir örnekte rastlanan ekler verilmiştir. Eylemden eylem türeten ekler de aynı yöntemle bu kısımda yer verilmiştir. Daha sonra Çuvaşçada addan ve eylemden eylem türettiği tespit edilen eş yazımlı eklerin Moğolcada da aynı işlevde olduğu yine tablolar üzerinden örneklerle sunulmuştur. Ses bilgisel kurallar nedeniyle ödünçlenmiş olduğu düşünülen ekler de tablo ile gösterildikten sonra Çuvaşça üzerine yapılmış biçimbilgisi çalışmalarında bulunan eylem yapım eklerinin bu tez çalışması ile sayı bakımından karşılaştırmasına yer verilmiştir. Çalışmada son olarak *Kaynakça* bölümü yer almaktadır.

2019

Erdoğan, Ayşe. *Çuvaşçada Art Zamanlı Ad Yapımı /Diachronic Noun Formation in Chuvash*. Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü/Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Yüksek Lisans, Türkçe, 2019, 197 s.

Çalışmanın *Giriş*'inde çalışmanın veri tabanı ve kısaca çalışmanın bölümlerinden bahsedilmiştir. Birinci bölümde; Çuvaşlar, Çuvaşistan, Çuvaşçanın Türk dilleri içerisindeki yeri ve Çuvaşça üzerine yazılmış

biçimbilgisi çalışmalarına ve bu çalışmaların içeriklerine değinilmiştir. İkinci bölümde araştırmacı, *Çuvaşçada addan ad yapımı* konusuna değinmiş ve bu bölümde toplam otuz dokuz addan ad yapım eki incelenmiştir. Her ek için o eke dair çeşitli araştırmacılar tarafından yapılmış olan köken bilgisi açıklamalarından söz edilmiş, ekin Türk dilinin tarihsel dönemleri ile çağdaş Türk dillerindeki işlev ve örneklerine değinildikten sonra Çuvaşçadaki duruma geçilmiştir. Üçüncü bölümde *Çuvaşçada eylemden ad yapımı* üzerinde durulmuş ve bu bölümde yine aynı yöntemle yirmi üç yapım eki köken, işlev açısından örneklerle art ve eş zamanlı olarak incelenmiştir. Çalışmaya göre addan ad yapan eklerden yirmi yedisi çağdaş Türk dillerinde ya da Türk dilinin tarihsel dönemlerinde de tespit edilmiştir, on iki addan ad yapım ekineyse Çuvaşça dışında rastlanmamıştır. Eylemden ad yapan eklerden yirmi bir tanesi Türk dilinin tarihsel dönemleri ya da çağdaş Türk dillerinde de tespit edilmiştir. Çuvaşçada eylemden ad türetiminde görülen iki eke ise Çuvaşça dışında rastlanmamıştır. Bunların dışında addan ve eylemden eylem türeten eklerden yedi tanesi çalışmanın derlemine bir kez türetim işlevinde görülmektedir. Çalışmada tespit edilen toplam altmış iki yapım ekinden on yedi tanesi Tatarca, Marice veya Genel Türkçeden ödünçlendiği sonucuna ulaşılmıştır. *Sonuç* bölümündeki bu bilgiler tablolar ve örneklerle gösterilmiştir. Araştırmacı, sonuç bölümünde son olarak Çuvaşça üzerine yapılmış biçimbilgisi çalışmalarında bulunan Çuvaşça ad yapım eklerinin bu tez çalışması ile sayı bakımından karşılaştırmasına bir tablo ile yer vermiştir. Çalışmada son olarak *Kaynakça* bölümü yer almaktadır.

2019

Yıldırım, Özgür. *Çuvaş Yazar Hvetîr Uyar'ın 'İsta Es Tinîs' Adlı Eseri Üzerinde Dil İncelemesi (Metin-Transkripsiyon-Aktarma-Dil İncelemesi-Sözlük)/Language Analyzis on 'İsta Es Tinîs' Written by Chuvash Author Hvetîr Uyar (Text-Transcription-Translation and Language Analysis).* **Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü/Çağdaş Türk Lehçeleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans, Türkçe, 2019, 965 s.**

Çalışmanın *Giriş*'inde; Çuvaşistan'ın coğrafi konumu, nüfus, iklim, ekonomi, Çuvaşların dinî inanışlarına dair bilgi ve kavramlar, Çuvaşların tarihi, Çuvaşçanın Türk dilleri arasındaki konumu ve araştırmacıların bu konu hakkındaki görüşleri, Çuvaşça üzerine Türkiye'de yapılmış olan çalışmalar ve son olarak Hvetîr Uyar'ın hayatı, sanat anlayışı, verdiği eserler ele alınmıştır. *Metin* kısmında eserin orijinal metni, ardından çeviri yazısı ve aktarması yer almaktadır. Üçüncü bölüm *Dil İncelemesi*'dir. Bu kısım; *Ses bilgisi, Şekil Bilgisi, Söz Dizimi* olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Ses bilgisi bölümünde ilk olarak alfabe sistemiyle çeviri yazı işaretleri tablo üzerinde verilmiş ardından ünlüler sınıflandırılarak örneklerle genel özelliklerine değinilmiştir. Daha sonra ünlülerin Eski Türkçeye göre durumları yine örneklerle karşılaştırmalı olarak verilmiştir. Ünsüzler de aynı şekilde ele alınmış, Eski Türkçeye göre durumları ele alınmış; kelime içi pozisyona göre ünsüzler ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Daha sonra çalışmanın derleminde tespit edilen Çuvaşçaya ödünçlenmiş sözcüklerin geçtiği dile göre

sınıflandırılarak sıralandığı *Alıntı Sözcükler* kısmı bulunmaktadır. *Şekil bilgisi* bölümünde öncelikle sözcük yapımı üzerinde durulmuş; kırk iki isim ile yirmi iki fiil yapım eki; eklenme koşulları, işlevleri bakımından örneklerle değerlendirilmiştir. Basit, türemiş, birleşik gibi yapılarına göre isimlerden söz edildikten sonra çokluk, iyelik ve durum kategorileri üzerinde durulmuş, eklerin işlevleri, eklenme koşulları, varsa kökenleri hakkındaki bilgiler örneklerle sunulmuş ve gerekli yerlerde Eski Türkçe, Volga Bulgarçası, Türkiye Türkçesi vb. ile de karşılaştırmalar yapılarak art ve eş zamanlı bir yöntem ile karşılaştırmaların yapıldığı bir yöntem izlenmiştir. Ayrıca iyelik kategorisinde *sentaktik ve morfo-sentaktik yollar ile iyelik yapımı* üzerinde de durulmuştur. İsimlerde *soru, aitlik ve bildirme* de ele alındıktan sonra *sıfat, zamir, zarf ve görevli sözcükler* üzerinde durulmuş, bunlar kendi içlerindeki sınıflandırmalar çerçevesinde açıklama ve örneklerle incelenmiştir. Ayrıca zamirlerin hâl ekleriyle çekimleri tablolarda gösterilmiştir. Fiiller ise *zaman, kip, birleşik çekim* açısından incelenmiştir. *Söz Dizimi* kısmında öncelikle *cümlelerin ögelerine*, örneklerle değinilmiş; *ünlem, hitap, bağlama edatları* ise *Cümle Dışı Unsurlar* olarak aynı şekilde değerlendirilmiştir. *Söz Dizimi* kısmında son olarak *kelime grupları; isim tamlamaları, sıfat tamlamaları, bağlama grubu, edat grubu, unvan grubu ve tekrar grubu* biçiminde gruplandırılarak kullanım özellikleri ve örnekleriyle ele alınmıştır. *Sonuç ve Değerlendirmeler*'de, metin, ses bilgisi, şekil bilgisi ve söz dizimi için ayrı ayrı değerlendirmeler yapılmıştır. Çalışmada son olarak metnin söz varlığının yer aldığı bir *Sözlük* ile *Kaynakça* bulunmaktadır.

2019

Fener, Kubilay. Boris Çındıkov'un Seçme Hikâyeleri Esasında Çuvaşçada Kelime Grupları/The Words of Grups in Chuvash on the Basis of the Selected Story of Boris Çındıkov. TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü/Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans, Türkçe, 2019, 345 s.

Çalışmanın *Giriş*'inde; ilk olarak söz dizimi, Çuvaşçanın Türk dilleri ve diğer Altay dilleri içerisindeki konumu ve ilişkisi gibi konulara değinilmiştir. Ardından Çuvaşistan ve Çuvaşların dinî inanışlarından söz edilmiş, Çuvaşça söz dizimi üzerine yapılmış çalışmalarla bunların içerisinde kelime gruplarının ele alınışından söz etmek amacıyla ilgili yazıdan, bu kaynakların konuya yaklaşımları ve içerdikleri bilgilerden bahsedilmiştir. *Giriş*'te son olarak Boris Çındıkov'un şahsi ve edebî hayatına, *Nereye Gidersin Kırlangıç?, Başım Ağrıyor, Kendilerini Öldürmek İsteyen Koyunlar, Otel Çuvaşistan, Valyukka ve Kiterin, Bobbi, Romeo için Güller, Masumiyet, Baban, Gennadi Andreyç Aptal Bir Öğretmendir* adlı hikâyelerinin içeriklerine ve yazarın bu hikâyelerdeki dil ile üslubuna değinilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde Boris Çındıkov'un yukarıda da adı verilen hikâyelerinin çeviri yazılı metinleri, üçüncü bölümde bu hikâyelerin Türkiye Türkçesine aktarımları bulunmaktadır. Dördüncü bölüm *İnceleme* üzerinedir. Bu kısımda, aktarımı yapılan metinler veri tabanı olarak kullanılarak

Çuvaşçada kelime grupları üzerinde durulmuştur. Burada ilgili bölümde değinilecek konular özetlenmiş ardından *Kelime Gruplarıyla İlgili Görüşler* başlığı altında araştırmacıların kelime gruplarını nasıl tanımladığını ne şekilde sınıflandırdıklarına ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir. Ardından *Çuvaş Türkçesinde Kelime Grupları* başlığı on dört ana gruba ayrılarak kelime gruplarına değinilmiştir: *isim (belirtili, belirtisiz ve takısız)* ve *sıfat tamlaması, sıfat-fiil, isim-fiil, zarf-fiil, tekrar, edat, bağlama, unvan, birleşik isim, ünlem, sayı, birleşik fiil ve kısaltma (ilgi, vasıta, yaklaşma, bulunma, ayrılma, isnat) grupları*. İncelemede kullanılan yöntem şu şekildedir: Öncelikle söz konusu kelime grubuyla ilgili araştırmacılar tarafından yapılmış açıklamalara yer verilmiştir. Ardından söz konusu grubun nasıl kurulduğu, yani yapısı ile özellikleri üzerinde örneklerle durulmuştur. Ayrıca sözcük grupları ele alınırken Türkiye Türkçesi ile mukayese de yapılmış ve Çuvaşça ile Türkiye Türkçesinin sözcük grupları açısından gösterdikleri ortaklık ya da farklılıklar da açıklanmıştır. Son olarak araştırmacı, her sözcük grubu sonunda onlarla ilgili değerlendirmelerde bulunmuş ve ilgili kelime grubunun Çuvaşça ile Türkiye Türkçesi arasındaki benzeşen ya da benzeşmeyen kısımlarını özetlemiştir. *Sonuç* kısmında çalışmanın derlemine tespit edilen örneklerden hareketle Çuvaşça ve Türkiye Türkçesi kelime grupları arasında belirgin sayılabileceği belirtilen temel farklılıklar maddeler hâlinde sıralanmış, ardından *Kaynakça* bölümüne yer verilmiştir.

1.2. Edebiyat Alanında Hazırlanmış Tezler

2019

Muhtarova, Madinahon. *Çuvaşistan'da Yayımlanan 'Uçeniye Zapiski' (Bilimsel Yazılar) Adlı Süreli Yayın Üzerine İnceleme/The Research Made in this Publication Named "Uçeniye Zapiski" is Being Published in Chuvashia. Kırklareli Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü/Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans, Türkçe, 2019, 221 s.*

Çalışmanın *Giriş* bölümünde tezin amaç, kapsam ve yönteminden söz edilmiş; Çuvaşların tarihi, Çuvaşistan, ana hatlarıyla Çuvaşça, Çuvaşçanın Türk ve Altay dilleri içindeki yeri hakkında araştırmacıların görüşleri, Çuvaş alfabesi ve Çuvaş edebiyatından bahsedilmiştir. *Birinci Bölüm*'de *Çuvaş Devlet Beşeri Bilimler Enstitüsü ve Tarihçesi* başlığı altında öncelikle enstitünün kuruluşu, çalışmaları, enstitünün işleyişi, üyeleri, zamanla enstitüde yaşanan gelişme ve değişimlerle yapılan çalışma ve yayınların niceliğinden söz edilmiş, son olarak da enstitünün son yayınlarının bibliyografyasına yer verilmiştir. Daha sonra *Enstitünün 1930-1970 Yılları Arasında Tarihi Gelişimi* başlığı altında enstitünün kuruluşu, amaçları, bu yıllar arasında enstitüde açılan bölümler, bu bölümlerde yapılan en önemli çalışmalardan bazılarında söz edilmiş, daha sonra enstitüde bu yıllar arasında *etnografya, ekonomi, Çuvaş dil bilimi, edebiyat, folklor, sanat tarihi* alanlarında yapılan çalışma ve yayınların içeriklerinden bahsedilmiştir. Daha sonra *dil bilim, edebiyat ve folklor, tarihsel incelemeler, etnografya, arkeoloji ve antropoloji, güzel sanatlar, müzik bilim, tiyatro, sosyal-ekonomik alanlarında*

1980–1990 yılları arasında enstitünün yayın bünyesinde hazırlanmış bilimsel araştırma ve çalışmalardan söz edilmiştir. Burada son olarak enstitüsünün günümüzdeki faaliyet ve çalışmaları zikredilmiştir. *İkinci Bölüm, Uçeniye Zapiski*'lerin *Genel Özellikleri* üzerinedir. Burada öncelikle *Çuvaş Edebiyatının Başta Gelen Yazarları* başlığı altında İl'minskiy Nikolay İvanoviç, Yakovlev İvan Yakovleviç, Konstantin Vasil'yeviç İvanov, Aşmarin Nikolay İvanoviç, Zolotnitskiy Nikolay İvanoviç, Yegorov Vasiliy Georgiyeviç gibi önemli bilim adamlarının hayatlarına tezin konusunu oluşturan Uçeniye Zapiski yazarlarının hocaları oldukları için söz konusu yayında bu isimler hakkında da yazılar yazıldığı belirtilmiştir. Ardından *Uçeniye Zapiski*'lerde yer alan genel araştırma başlıkları, alanlara göre yazıların niceliği tablo ile de verilerek belirtilmiştir. Üçüncü bölüm ise *Bibliyografya*'dan oluşmaktadır. Burada *Uçeniye Zapiski*'nin yüz dokuz sayısındaki yazıların künyeleri vardır. Künyeler; *dil, yazınbilim, halkbilimi, edebiyat, tarih, sanat tarihi, tanıtım, hatırat, biyografi, ekonomi, arkeoloji ve etnografya, haberler ve duyurular, eleştiri ve bibliyografya, tartışmalar ve değerlendirmeler, arşiv fonların panoraması ve yayınları, edebiyat ve sanattaki sorunlar, politika, personel, tarım, eğitim, bildiriler* başlıklarıyla tasnif edilerek sunulmuştur. Ayrıca yayın adlarının Türkçeleri de verilmiştir. Çalışmada son olarak genel bir değerlendirme niteliği taşıyan *Sonuç* ve kullanılan kaynakların yer aldığı *Kaynakça* bölümü yer almaktadır.

Çakar, Aycan. *Tatar, Başkurt destanları ile Çuvaş Alp Hikâyelerinde Anne ve Baba Motifi/Mother and Father Motif in Tatar, Baskurt Epics and Chuvash Alp Stories*. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/Lisansüstü Eğitim Enstitüsü/Çağdaş Türk Lehçeleri Anabilim Dalı/Çağdaş Türk Lehçeleri Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Türkçe, 2020, 358 s.

Bu tez *Çuvaş Alp Hikâyelerinin* de yer aldığı karşılaştırmalı bir çalışma olup *Tatar, Başkurt destanları* ve *Çuvaş Alp Hikâyelerindeki* anne ve baba motiflerinin tespit ve analizlerini içermektedir. Çalışmanın *Giriş*'inde destan terimi, tezin sınırlılık ve kapsamı, çalışmaya kaynaklık eden Başkurt, Tatar ve Çuvaş destanları üzerine yapılmış yayınlar ve bunların özellikleri üzerinde durulmuştur. Daha sonra *motif* tanımına değinilmiş, motifler için çalışmada da yararlanılan Stith Thompson'nun *Motif-Index of Folk-Literature* adlı eserinde yer alan anne ve baba motifleri sıralanmış, aile kavramı, ailenin Türk kültür ve inancındaki yeriyle önemi, çalışmanın yöntemi, amacı, bölümleri de ilgili yerlerde belirtilerek ele alınmıştır. Sonraki bölümlerde sırasıyla Tatar, Başkurt destanları ile Çuvaş Alp hikâyelerinden anne ve baba motifi içerenler ayrı ayrı ele alınmıştır. Anne-baba motifi tespit edilmiş Tatar destanları *mitolojik, kahramanlık, aşk destanları* ile *yazılı destanlar* şeklinde; Başkurt destanları *mitolojik, sosyal hayatı anlatan, beyler-hanlar zamanını anlatan* ve *kahramanlar hakkındaki destanlar* şeklinde sınıflandırılarak incelenmiştir. Çuvaş Alp Hikâyelerinde anne-baba motifinin bulunduğu hikâyeler de ayrı başlıklar altında ele alınmıştır. *İnceleme* bölümünü oluşturan bu kısımlarda izlenen yöntem şu şekildedir: anne ya da baba ya da her iki motifin tespit edildiği destanın özeti, ardından destandaki

motifin geçtiği kısımlar verilmiş ve altı çizili olarak işaretlenmiş, *S. Thompson'un Motif Index'inde yer alan ve almayan* motiflerin numaraları belirtilmiştir. Daha sonra ise ilgili motifin değerlendirme kısmı bulunmaktadır. *Sonuç* kısmında çalışmada Stith Thompson'un motif dizininde yer alan ve almayan 84'ü anne 158'i baba olmak üzere toplam 242 anne ve baba motifinin tespit edildiği, bu motiflerin destanlarda ortaklık ve farklılık gösterebildiği belirtilmiş ve bu motiflerden yola çıkılarak, olumlu ve olumsuz anne ve baba motiflerinin özellikleri maddelerle verilmiştir. Birden çok versiyonu olan destanlardaki motiflerin ortaklık ve farklılıkları karşılaştırılmak amacıyla tablolarla gösterilmiştir. Çalışmada ek olarak motiflerin yerlerinin belirtildiği *Motifler Dizini* bulunmaktadır.

2. DOKTORA TEZLERİ

2.1. Dil Alanında Hazırlanmış Tezler

1987

Ademoğlu, Mehmet. *Çuvaşçanın Türk Lehçeleri İçindeki Yeri / The Position of Chuvash in Turkish Dialects*. Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora, Türkçe, 1987, 109 s.

Tezin, *Giriş*'inde, ilk olarak çalışmanın bölümleri hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra; Çuvaşların tarihi, dinleri, geçim kaynakları, Çuvaşçanın ağızları, yazı dili, ilişki içerisinde bulunduğu diller, Çuvaşça hakkında bilgi veren ilk yazılı kaynaklar ve bunların içerikleri, Avrupa ve Rusya'da Çuvaşça üzerine çalışmış araştırmacılar, Çuvaşçanın Türk dilleri içerisindeki konumuna dair araştırmacıların görüşleri hakkında bilgiler verilmiştir. Ardından Çuvaşçanın fonetik özelliklerine değinilmiştir. Öncelikle ünlüler konusu ele alınmış, Eski Türkçedeki ünlülerin Çuvaşçadaki görünümüne örneklerle yer verilmiştir; temel ses denkliklerinde kullanılan altı ünsüz de Eski Türkçe ile karşılaştırılıp örneklerle ele alınmıştır. Daha sonra Çuvaşçada görülen en tipik morfolojik özellikler üzerinde durulmuştur: Araştırmacı, daha sonra Çuvaşçanın söz varlığı ile ilgili bazı bilgilere (Slav ve Fin-Ugor kökenli kelimelerin çokça bulunması, iyelik ekinin çoğul ekinden önce gelmesi vb.) yer vermiş, genel ile özel olmak üzere Çuvaşçanın Türk dilleri içindeki yeri belirlenirken iki sonuca varılabileceğini belirtmiştir. Bu iki sonuç kısmında ulaşılanlar örneklerle desteklenerek sunulmuştur. Çalışmanın ikinci bölümü Çuvaşçanın gramerine ayrılmıştır. Burada ilk olarak bir Çuvaşistan haritası yer almaktadır. Ardından Çuvaş alfabesi ve transkripsiyon sistemi verilmiştir. Daha sonra öncelikle Çuvaşçadaki ünlülerin niteliklerinden bahsedilmiş, bu ünlülerin Eski Türkçe ile karşılıkları mukayeseli olarak verilmiştir. Ünsüzlerin incelenmesinde de aynı yöntem izlenmiştir. Burada ayrıca Çuvaşçada /i/ önünde s>ş ya da t>ç gibi değişimlerden de ilgili ünsüzlerin altında söz edilmiştir. Ünlü ve ünsüzlerle ilgili kurallar başlıkları altında ses uyumu, eklenme sırasındaki ses değişimleri vb. konulara örneklerle değinilmiştir. Çuvaşçada vurgunun hangi durumlarda hangi hecede olduğu gibi konulardan da bahsedilmiştir. *Morfoloji* kısmında ilk olarak Çuvaşçada yapım ve çekim eklerinin görevleri, eklerin kök ve gövdelere

getirilişi gibi konulara değinilmiş, ardından isimlerde *cinsiyet, sayı* ve durum kategorisi ile *durum ekleri* üzerinde örneklerle durulmuş ayrıca bazı sözcüklerde kalıplaşmış olarak bulunan durum eklerine de değinilmiştir. İsimlerin hâllere göre çekimi, paradigmalar hâlinde tabanın sesli ya da sessizle bitme durumuna göre verilmiştir. İyelik ekleri de paradigmalara ele alındıktan sonra, isim türetimi konusuna değinilmiş ve isim türeten eklerin işlevleri açıklanarak örnekler verilmiştir. İsimden sonra yine aynı yöntemle sıfatlarda *derecelendirme, sıfat türeten ekler, sayılar ve onların üleştirme, sıralama vb. türleri; zamirler ve işaret, dönüşlülük vb. gibi zamir türleri, zamirlerin durum ekleriyle çekimi* üzerinde durulmuştur. Daha sonra fiilde *çatı, kip ve zaman ekleri, fiil türetim ekleri, birleşik eylemler, sıfat-fiil, zarf-fiil ekleri* üzerinde örneklerle durulmuştur. Son olarak sırasıyla *zarflar, yardımcı isimler ve edatlar, bağlaç ve ünlem* üzerinde açıklama ve örneklerle durulmuştur. Çalışmanın son kısmı Çuvaşçanın *söz dizimi* üzerinedir ve burada *cümle türleri, cümlelerin öğeleri, bu öğelerin cümledeki dizilişi, cümle tipleri* gibi konular ele alınmıştır. Çalışmada son olarak *Kaynakça* bölümü bulunmaktadır.

1993

Yılmaz, Emine. Çuvaşça: Artsüremli Ses Bilgisi / Chuvash: Diachronic Phonetics. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü / Türk Dili Bilim Dalı, Doktora, Türkçe, 1993, 280 s.

Çalışmanın *Giriş*'inde *Çuvaşistan, Çuvaş Tarihi ve Çuvaşçanın Yeri* başlıkları altında Çuvaşistan'ın coğrafi konumu ve nüfus bilgileri, Çuvaşların tarihi, onların tarih içindeki seyri ve kökenleri, söz konusu bahiste önemli görüşlerde bulunmuş Radloff, Poppe, Gombocz, Ramstedt vb. araştırmacıların fikirleri ele alınarak Çuvaşçanın Türk ve Altay dilleri arasındaki yeri hakkında bilgiler verilmiştir. Çalışmada *Giriş* bölümünden sonra yer alan kısımlar şunlardır: *Ünsüz Fonemler, Ünlü Fonemler, Ünlü ve Ünsüz Değişmeleri*. Bu bölümlerde İlk Türkçe ve Ana Altayca ünlü ve ünsüz fonemlerin Çuvaşçadaki biçimleri üzerinde durulmuştur. *Ünsüz Fonemler* bölümünde öncelikle söz başındakiler ele alınmıştır. Bu kısımda başlangıçta *patlayıcı* *p-, *b-, *t-, *d-, *k- ve *k- fonemleri üzerinde durulmuştur. Fonemler, öncelikle İlk Türkçe için tasarlanan biçimler ile başlıklandırılmış ve varsa bu başlık altında araştırmacıların incelenen fonemle ilgili görüş ve kuramlarına yer verilmiştir. Bunun aksi durumda doğrudan söz konusu fonemin Çuvaşçada geliştiği ses başlığı verilir. Fonemlerin Çuvaşçadaki tüm farklı gelişmeleri ve Çuvaşçaya girmiş ödünç sözcüklerdeki gösterimi, ayrı başlıklarda örneklerle değerlendirilmiştir. Fonemin gelişimini belirtmek amacıyla verilmiş örnekler, Türk dilinin tarihsel dönemlerinden ve bazı çağdaş Türk dillerindedir. Bazı sözcüklerin Moğolca, Macarca biçimlerine de yer verilmiştir. Patlayıcı ünsüz fonemlerden sonra sırasıyla *Birleşik Ünsüz Fonemler* başlığı altında *ç-; *Sızıcı Ünsüz Fonemler* başlığı altında *s-, *y- fonemleri aynı şekilde incelenmiştir. Daha sonra söz içi ve söz sonundaki ünsüz fonemler yine aynı yöntemle incelenmiştir. Bu bölümdeki fonemler şunlardır: *patlayıcı: *-p-/*-p, *-b-/*-b, *-t-/*-t, *-d-/*-d, *-k-/*-k, *-k-/*-k, *-ğ-/*-ğ ve *-g-/*-g; birleşik: *-ç-/*-ç; sızıcı: *-s-/*-s ve *-y-/*-y; genizsil: *-m-/*-m, *-n-/*-n, *-ń-/*-ń ve *-ŋ-/*-ŋ; akıcı: *-l¹-/*-l¹, *-r¹-/*-r¹, *-l²-/*-l², *-r²-/*-r² ve*

son olarak ünsüz öbekleri olan *-Iç-/*-Iç. Ayrıca akıcı ünsüz fonemler kısmında araştırmacıların bu fonemlerden hangilerinin birincil olduğuna dair yaptıkları tartışmalara da ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir. Çalışmanın üçüncü kısmında *Ünlü Fonemler* ele alınmıştır. Burada öncelikle İlk Türkçe ve Ana Çuvaşçada ilk hece ünlülerinin nicelikleri ile ilgili görüşlere yer verilmiştir. Ardından İlk Türkçenin ilk hece konumundaki on sekiz ünlü fonemi *ā, *a, *ē, *ē, *ē, *e, *ī, *i, *i, *i, *ō, *o, *ō, *ō, *ū, *u, *ū, *ü; daha sonra ise ilk hece dışı ünlüleri olarak *a, *e, *i, *i, *u ve *ü fonemleri, ünsüzlerde kullanılan yöntemle aynı şekilde değerlendirilmiştir. Çalışmanın son bölümü; *Ünlü ve Ünsüz Değişmeleri* ile *Morfofonemik Değişmeler* olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Bu kısımda sırasıyla ünsüz değişmeleri, ünlü değişmeleri ve eklenme sırasında Çuvaşçada görülen değişmeler ele alınmıştır. Ünlü ve ünsüzlerdeki değişmeler, genellikle söz konusu değişmelerin yaşandığı ve ilk iki bölümde incelenen fonemlere gönderme yapılarak incelenmiştir. Morfofonemik değişimler ise örneklerle ele alınarak değerlendirilmiştir. Çalışmada son olarak *Kaynakça* bölümü yer almaktadır. Bu çalışma, 1997 yılında *Çuvaşça Çok Zamanlı Ses Bilgisi* adıyla Türk Dil Kurumu tarafından yayınlanmıştır.

1996

Yılmaz, Metin. Çuvaş Türkçesinde Fiil / Verb in Chuvashian Turkish. Gazi Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı / Türk Dili Bilim Dalı, Doktora, Türkçe, 1996, 227 s.

Çalışmanın *Giriş*'inde öncelikle araştırmacıların görüşlerine değinerek Çuvaş adının kökeninden, Çuvaşların tarihinden, yaşadıkları coğrafyadan, onların sosyal yapı ve ekonomilerinden, Çuvaşçanın Türk dilleri arasındaki yerinden, araştırmacıların bu konu hakkındaki görüşleri ile Çuvaşçanın dil tarihinden söz edilmiştir. Ayrıca bu bölümde Çuvaşça üzerine daha önce yapılmış araştırmaların içeriklerinden, Çuvaşçanın edebî tür ve eserleri ile bu tür ve eserlerin ele alınıp incelendiği edebiyat tarihi gibi çalışmalardan söz edilmiştir. *Çuvaş Türkçesi (Ses Bilgisi)* kısmında, öncelikle Çuvaşçanın ünlülerinin nitelikleri tabloda da gösterilerek açıklanmış; ardından *ünlü uyumları*, Eski Türkçe ile Çuvaşçanın ünlülerinin mukayesesi örneklerle ele alınmıştır. Bu kısımda öncelikle ünlünün Eski Türkçe biçimi ve karşısına da Çuvaşça biçimi verilmiş ardından Eski Türkçe bir dönem, kendi içinde farklı değişkeleri olan her iki dil için de örnekler sıralanmıştır. Ünsüzler de yine aynı şekilde incelenmiş; öncelikle ünsüzlerin tasnifi yapılmış, ünsüzlerle ilgili genel kurallara ve Eski Türkçedeki ünsüzlere göre durumlarına örneklerle değinilmiştir. Ardından *Rotasizm* ve *Lambdaizm* konusu, Çuvaşça ve Eski Türkçe örnekler karşılaştırılarak ve araştırmacıların bu konudaki görüşlerinden bahsedilerek ele alınmıştır. *Şekil bilgisi* kısmında öncelikle isimden isim yapan ekler, işlevleri belirtilerek örneklerle değinilmiş ve on altı addan ad, on dokuz eylemden ad yapan ek incelenmiştir. Daha sonra sırasıyla *sayılar*, *çokluk eki*, *iyelik*, *durum* ve *soru ekleri* ele alınmış; *asıl sayılar*, *topluluk*, *üleştirme*, *sıra sayıları* ve bunları oluşturan ekler biçiminde; diğer ekler ise eklenme koşulları, işlevleri ve eklenme sırasındaki

ses değişmeleri açısından örneklerle değerlendirilmiştir. Ardından sıfatlar *vasıflandırma*, *belirtme sıfatları*; *zamirler şahıs ve işaret zamirleri*; *zarflar yer, zaman, sebep ve maksat, miktar, hâl ve soru zarfları*; *edatlar seslenme, sorma, gösterme, cevap, bağlama ve çekim edatları* olarak tasnif edilmiş, örneklerle incelenmiştir. *İnceleme* bölümünde ilk olarak fiiller yapı bakımından ele alınmış ve *basit, türemiş, birleşik* olmak üzere üç ana bölüme ayrılmıştır. Basit fiiller; *tek ünlülü, ünsüz+ünlü, ünlü+ünsüz, ünlü+ünsüz+ünsüz* biçiminde sınıflandırılarak ele alınmıştır. Ardından *türemiş fiiller, isimden eylem yapan ve eylemden eylem yapan ekler* çerçevesinde değerlendirilmiştir. İsimden eylem türeten yirmi, eylemden eylem türeten ise on bir eke işlev açısından örneklerle değinilmiştir. Bu bölümün son kısmında ise *yazar, birleşik fiileri; isim+yardımcı fiille kurulan, isim+hal ekleri+yardımcı fiille kurulan, fiil+zarf fiil+yardımcı fiille kurulanlar* şeklinde sınıflandırılarak örneklerle değerlendirmiştir. *İnceleme* bölümünün ikinci kısmında fiil çekimi ele alınmıştır. Bu kısımda *şahıs ekleri, şekil ve zaman ekleri, birleşik çekim (hikâye, rivayet, şart), sıfat fiil ve zarf fiil ekleri* örneklerle ele alınmıştır. Çalışmanın son bölümünde Çuvaşça transkripsiyonlu metin ve tercümelele ile *Kaynakça* yer almaktadır.

2008

Ersoy, Feyzi. *Türk-Moğol Dil İlişkisi ve Çuvaşça / Turkish-Mongolian Language Contact and Chuvash. Gazi Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı / Türk Dili Bilim Dalı, Doktora, Türkçe, 2008, 743 s.*

Çalışmanın *Giriş* bölümünde dil ilişkisi kavramına değinilmiş ardından Türk dili tarihine, tarihî Türk dillerine ve bu dillerden günümüze ulaşmış kaynaklara, Türk dillerinin tasnifi hakkındaki çalışmalara değinilmiştir. Ardından tarihi olarak *Türk ve Moęol ilişkileri, Moęol dili tarihi ve dönemleri, Moęol lehçelerinin tasnifleri, Moęollarda yazı dilinin gelişmesi ve kullandıkları alfabeler, Moęolca üzerine yapılmış çalışmalar* üzerinde durulmuştur. Daha sonra Çuvaşların tarihi, Çuvaşçanın tarihi kaynakları ve onun Türk dilleri ile Altay dilleri içerisinde konumlandırılması, ağızları, alfabeti gibi konular ele alınmıştır. Girişte son olarak *Altay Dilleri Teorisi tarihi* üzerinde ayrıntılı olarak durulmuş, araştırmacıların görüşleriyle yaptıkları tasniflere değinilmiştir. Birinci bölüm *Moęolca, Türkçe ve Çuvaşça Ses Denklikleri* üzerinedir. Bu bölümde öncelikle *r/z* ve *l/ş* denklikleri ile bunlardan hangilerinin birincil olduğuna dair tartışmalar üzerinde durulmuş, *Rotasizm/Zetasizm* ve *Lamdasizm/Sigmatizm* için örnek gösterilen kelimeler listelenmiş, eklerde *Zetasizm, geç Zetasizm* ve *geç Sigmatizm*'e örnekler verilmiştir. Daha sonra Türkçe ve Çuvaşça *-l*; Türkçe *-ş ~ Çuvaşça -ś*; Türkçe *-r ~ Çuvaşça -r* denkliğine uyan sözcüklerin Moęolcadaki durumları tablolarda gösterilmiştir. *Ana Altayca *p- meselesine* dair araştırmacıların görüşlerine değinilmiş, ardından *Halaçça h-'li kelimelerin Çuvaşçadaki durumlarına* değinilmiştir. Birinci bölümün geri kalanında Klasik Moğolcası verilen sesin; bulunuyorsa Çağdaş Moęolca, Eski Türkçe ve Çuvaşçadaki durumu örneklerle ele alınmıştır. Birinci

bölümün sonunda söz sonunda açık ve kapalı hece meselesine değinilerek Moğolca, Çuvaşça ve Türkçede söz sonu açık, kapalı hece durumunu göstermek için örnek sözcükler vermiş ve ünlü uyumları üzerinde durmuştur. İkinci bölüm *Şekil Bilgisi* üzerinedir. Bu bölümde, karşılaştırmalı olarak toplam 36 yapım eki üzerinde durulmuş, bunların eğer ek bulunuyorsa Eski Türkçede, Klasik ve Çağdaş Moğolca ile Çuvaşçadaki durumları örneklerle ele alınmıştır. Her ekin altında öncelikle eğer bulunuyorsa ekin Eski Türkçe, Klasik ve Çağdaş Moğolca ile Çuvaşçadaki durumları şemada gösterilmiştir. Çalışmada söz yapım eklerinden sonra isim ve fiil çekim ekleri üzerinde yine karşılaştırmalı olarak durulmuş ekle ilgili köken bilgisi gibi çeşitli görüşlere bunların kullanım özelliklerine değinilmiştir. Bu bölümde son olarak *sıfat* ve *zamirleri* karşılaştırmalı olarak ele alınmış, örneklerle açıklamıştır. Her iki grup da kendi içlerinde sınıflandırılmış, zamirlerin kökenleri konusundaki görüşler de belirtilmiştir. Çalışmanın *Leksikoloji* bölümünde *Türkçedeki Moğolca ile Moğolcadaki Türkçe unsurlar* üzerinde yapılmış çalışmalara değinilmiş ardından Eski Çuvaşça, Türkçe ve Moğolcada ortak olduğu düşünülen kelimelerin listesi verilmiştir. Çalışmada son olarak *söz dizimi* üzerinde durulmuş yine karşılaştırmalı olarak *sözcük grupları*, *cümle yapısı*, *cümlenin öğeleri* gibi konulara değinilmiştir. *Sonuç* bölümünde ses bilgisi, morfoloji ve söz dizimi açısından elde edilen sonuçlar maddeler hâlinde sıralanmış ve *Kaynakça* verilmiştir. Bu çalışma 2012 yılında Gazi Kitabevinde aynı adla yayımlanmıştır.

2009

Durmuş, Oğuzhan. *Çuvaşçanın Şekil Bilgisi / Morphology of the Chuvash*. Trakya Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı / Türk Dili Bilim Dalı, Doktora, Türkçe, 2009, 567 s.

Çalışmanın *Giriş*'inde Çuvaşlar, Çuvaşların yaşadıkları yerler, bölgelere göre Çuvaşların nüfusu, Çuvaşistan, Çuvaşların tarihi, Çuvaş yazı dilinin kaynakları, Çuvaş edebiyatı, Çuvaşçanın Türk dilleri ve Altay dilleri arasındaki konumuyla araştırmacıların bu konu hakkındaki görüş ve tasnifleri gibi konulardan bahsedilmiş, Çuvaşça üzerine hazırlanmış çalışmaların içeriklerine de kronolojik olarak değinilmiştir. Çalışmanın konu ve sınırlılıkları ile veri tabanından bahsedildikten sonra isimler; *çokluk*, *cinslik*, *durum* ve *iyelik ekleri*, *aitlik*, *soru*, *bildirme* açısından ele alınmıştır. Çokluk ekinin yan biçimleri, eklenme koşulları, iyelik ve hâl ekleriyle birlikte kullanımı, ilgili yerlerde Genel Türkçe ve Eski Türkçe ile karşılaştırma da yapılarak yer verilmiştir. Ayrıca ekin kökenine dair görüşlere değinilmiştir. Durum ekleri *asıl isim durum çekimi* (*yalın durum*, *ilgi*, *yönelme-belirtme*, *bulunma*, *çıkma durumu*) ve *edatlı* (*sentaktik*) *isim durum çekimi* (*araç-birliktelik*, *sebep-amaç*, *sınırlama*, *yön*, *yineleme*, *başlangıç durumu*) olarak iki ayrı başlık altında ele alınmıştır. Bu kısımda da eklerin eklenme koşulları, işlevleri, yönelme-belirtme eki için bu eklerin gelişimi, varsa eklerin kökenlerine dair görüşler örneklerle ele alınmıştır. *Niteleme sıfatlarında pekiştirme*, *derecelendirme*, *niteleme sıfatlarının isimleşmesi* ve *kısalması* konuları üzerinde örneklerle durulduktan sonra *belirtme sıfatları*; *işaret*, *belirsizlik*, *soru*, *sayı*

sıfatları olarak tasnif edilmiş, Çuvaşçada bu görevlerde kullanılan başlıca sözcükler örnek cümle ve yapılar içerisinde gösterilmiştir. Asıl sayı sıfatlarından bahsedildikten sonra sıra, üleştirme, kesir, topluluk sayılarının yapılışına değinilmiştir. Zamirler de *kişi, dönüşlülük, işaret, aitlik, belirsizlik* ve *soru zamirleri* şeklinde sınıflandırılmıştır. Çuvaşçada kişi zamirlerinin yalın biçimleriyle ilgili çeşitli görüşlere yer verilmiş, kişi zamirlerinin hâl ekleriyle çekimi önce tabloda verilmiş, ardından örneklerle açıklanmış ve kişi zamirlerinin edatlarla birlikte kullanımına da değinilmiştir. *Dönüşlülük, işaret, aitlik, belirsizlik* ve *soru zamirleri* de aynı şekilde ele alınmıştır. *Zarflar; zaman, durum, yer-yön, miktar* ve *soru zarfları* şeklinde sınıflandırılarak örneklerle incelenmiştir. *Füller; bitimli ve bitimsiz* olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir. Bitimli fiiller bölümünde *şahıs, zaman ekleri, kipler* ve *birleşik çekim* üzerinde durulmuş; bitimsiz eylemler kısmında ise *filimsi eklerine* yine örneklerle değinilmiştir. Bu kısımdaki ekler; eklenme koşulları, eklerin yan biçimleri, kişilere, olumluluk-olumsuzluk durumlarına göre eklerin çekimleri vb. açılarından örneklerle verilmiştir. Çalışmada son olarak *ünlem, bağlaç* ve *son çekim edatları* ele alınmıştır. *Ünlemler; ünlemler, seslenme edatları, sorma edatları, gösterme edatları, cevap edatları* ve *olumsuzluk edatları* olarak bağlaçlar ise *sıralama, denkleştirme, karşılaştırma, cümle başı bağlaçları, sona gelen edatlar* ve *kuvvetlendirme edatları* sınıflandırılarak işlev ve örneklerle değerlendirilmiştir. Son çekim edatları ise işlev ve isteme durum ekine göre ele alınmıştır. Çalışmanın *Sonuç* bölümünde; Çuvaşça sözcük türleri Genel Türkçe ile farklılık ve benzerlikler açısından değerlendirilmiş ve Çuvaşçanın Türk dil ailesinden en erken ayrılan kol olmasına rağmen çekim açısından Genel Türkçe ile büyük benzerlik ortaya koyduğu sonucuna ulaşıldığını belirtmiştir. Çalışmada son olarak kaynaklar bölümü yer almaktadır.

2010

Yener, Mustafa Levent. Çağdaş Çuvaş Türkçesinin Dil Özellikleri (Suvar Gazetesinden Hareketle) / Contemporary Grammar of Chuvash Language (from the point view of Journal of Suvar). Ege Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Türk Dünyası Araştırmaları Anabilim Dalı / Türk Dili ve Lehçeleri Bilim Dalı, Doktora, Türkçe, 2010, 700 s.

Çalışmanın *Giriş*'inde Çuvaşların tarihi, kültürü ve Çuvaşçanın Türk dilleri içindeki yeri konularına araştırmacıların görüşleri aktararak yer verilmiştir. Ardından Çuvaş edebiyatından söz edilmiş, Çuvaşlara ait gazetelere dair açıklamalar ve *Suvar* gazetesi hakkında bilgiler verilmiştir. *Giriş*'te son olarak Çuvaşça üzerine yapılan çalışmaların ana hatlarıyla içeriklerinden kronolojik olarak bahsedilmiştir. Birinci bölüm *dil incelemesi* üzerinedir. Bu kısımda öncelikle bir tabloda Çuvaş alfabesi ve harflerin Latin alfabesindeki karşılıkları verilmiştir. *Ses bilgisi* bölümünde Çuvaşçada bulunan sesler, öncelikle ünlü ve ünsüzler olmak üzere iki başlığa ayrılmış; önce ünlü ve ünsüzler tabloda sınıflandırılmış sonra tek tek özellikleri belirtilerek örneklerle ele alınmıştır. *Ünlüler* bahsinde uzun ünlülerin Çuvaşçadaki görünümüne de değinmiştir: *y-/v- protezi, ünsüz ikizleşmesi vb. Ses Özellikleri*

ve *Olayları* bölümünde *ünlü uyumları* ve bu uyumları bozan durumlar, *ünlü türemesi*, *ünsüzlerle ilgili ses olayları*, *ünsüzlerle ilgili genel kurallar*, *ünsüz ikizleşmesi*, *ünsüz türemesi* ve *ünsüz düşmesi* konuları üzerinde durulmuştur. *Ses Değişmeleri* başlığı altında seslerin Eski Türkçede ve Çuvaşçadaki durumu başlıklarla gösterilmiş ve altlarına bu sesleri taşıyan örnekler verilmiştir. Bu örneklerin bazı Türk dillerindeki karşılıkları da belirtilmiştir. *Ünsüzlerle ilgili ses değişmeleri* sözcük başında, içinde ve sonunda olmak üzere üç alt gruba ayrılarak gösterilmiştir. *Şekil bilgisi* bölümünde öncelikle isimden isim, isimden eylem, eylemden isim, eylemden eylem yapan seksen iki yapım eki üzerinde durulmuş işlevleri belirtilerek bu eklerle türetilmiş sözcük örnekleri verilmiştir. Ardından *isim çekim ekleri olan iyelik, durum eklerine eklenme sırasındaki değişmeler*, eklenme biçimleri ve varsa eklerin kökenleri ile görüşler üzerinde örneklerle durulmuştur. Ayrıca bazı yerlerde ele alınan maddelerin hem Eski hem de Ortak Türkçedeki durumlarından söz edilmiştir. İsimlerde soru ve zamanlara göre bildirme konusuna değinildikten sonra aynı yöntem fiil çekiminde de izlenmiş ve sırasıyla *şahıs ekleri, kipler, birleşik zamanlı çekim* üzerinde durulmuştur. Sözcük türleri kısmında *isim, sıfat, zarf, zamir, edat, bağlaç* ve *ünlem*, yapılarına göre *fiil türleri* ve *filimsiler* bulunmaktadır. İsimlerde; *erillik-dişillik, soyutluk-somutluk, özel isim-tür isim, basit isim, türetilmiş isim, birleşik isim; sıfatlarda sıfat türleri, sıfatlarda derecelendirme ve pekiştirme; zarf, zamir, edat, bağlaç* ve *ünlemler* de yine sınıflandırılarak incelenmiştir. Fiiller yapılarına göre sınıflandırılarak değerlendirilmiş, ardından fiilimsi ekleri üzerinde durulmuştur. Çalışmanın *cümle bilgisi* kısmında öncelikle *cümlenin öğeleri*, ardından *sözcük grupları* ve *cümle türleri* incelenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde *Suvar* gazetesinden seçilmiş olan metinler; öncelikle Çuvaş Türkçesi ile verilmiş daha sonra bu metinler, Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Üçüncü bölüm dizin içermektedir. *Dizin* bölümü; *genel dizin, şahıs, kurum-kuruluş, yer adları* ve *etnonimler* olmak üzere beş kısma ayrılmaktadır. *Dizin*'den sonra ulaşılan sonuçların özetlendiği *Sonuç* ve *Kaynakça* bölümleri bulunmaktadır.

2012

Güzel, Sinan. İlpek Mikulayî'nin "Tivatî Kun" Adlı Eseri Üzerinde Çuvaşça Dil İncelemesi (Giriş-Metin-Dizinler) / A Grammatical Study of Chuvash Language on İlpek Mikulayî's Book Intituled "Tivatî Kun" (Introduction-Texts-Indexes). Ege Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı / Yeni Türk Dili Bilim Dalı, Doktora, Türkçe, 2012, 1599 s.

Çalışmanın *Giriş*'inde nüfus ve coğrafya bakımından Çuvaşistan, Çuvaşların tarihi kısmındaysa Ogurlar, Tuna ve İdil Bulgarlarından bahsedilmiştir. *Giriş*'te ayrıca Çuvaşçanın Genel Türkçe içindeki yeri üzerine araştırmacıların yaptıkları tasnifler ve konu hakkındaki görüşleri, Çuvaşça dil malzemesi sunan ilk eserler ve modern edebiyata geçiş süreciyle bu süreçte eserler vermiş önemli yazar ve şairlerden söz edilmiştir. Ardından daha önce Çuvaşça üzerine yapılmış çalışmaların içeriklerinden kronolojik olarak bahsedilmiştir. Daha sonra *İlpek Mikulayî'nin hayatı, edebî kişiliği, sanatı* ve eserleri

hakkında bilgi verilmiş ve eserleri; *gündelik yaşama dair, çocuklar için, savaş yıllarına ilişkin olanlar, biyografik eserler* ve *çeviriler* biçiminde sınıflandırarak bunların içeriklerine değinilmiştir. Ardından İlpek Mikulayî'nin sanatı ve kişiliğini konu alan çeşitli yayınların Çuvaşça ve Rusça ayrı olarak bir bibliyografyası verilmiştir. İncelemeden önce metnin baskı bilgileri, dili, eserde kullanılan alfabe hakkında bilgi verilmiştir. Buna göre eserde dört hikâyeye vardır, eser adını içindeki *povest* yani bir uzun hikâyeye olan *Tivatî Kun*'dan (Dört Gün) almaktadır. *İnceleme*'de öncelikle hikâyelerin özetleri verilmiş, daha sonra olay örgüsü, kişiler, zaman, mekân, anlatım teknikleri, bakış açısı, anlatıcı, anlatım teknikleri açısından öyküler değerlendirilmiş, öykülerde ele alınan sorunlara da değinilmiştir. Sosyal adaletsizlik, fakir-zengin çatışması, vatan sevgisi ve özlemi, aşk vb. bunlardan bazılarıdır. Çalışmada daha sonra metinler üzerinden ses ve biçimbilgisi incelemesi yapılmıştır. Ünlüler, öncelikle sınıflandırılmış ve genel özellikleri açıklanmış; daha sonra ön ses ve ikinci ses konumunda olma durumuna göre Eski Türkçedeki biçimleriyle karşılaştırmalı olarak örneklerle verilmiştir. Ünsüzler de aynı yöntemle söz başında, içinde ya da sonunda olma durumlarına göre değerlendirilmiştir. *Biçim bilgisi* kısmında öncelikle isimler; *çokluk, cinslik, durum ekleri, iyelik ekleri, aitlik eki, adlarda bildirme* ve *soru* açısından ele alınmış; eklerin işlev ve kullanmaları, eklenme koşulları, varsa ekin kökeni hakkında görüşler, eklerle ilişkin özel durumlar metinlerden örneklerle açıklanmıştır. Ardından *sıfat, zamir* ve *zarflar* tasnif edilmiştir. Sıfatlar için metinden örnekler, sıfat yapıcı ekler, zamirlerle ilgili araştırmacıların açıklamaları, zamirlerin durum ekleriyle çekimi vb. hakkında bilgiler verilmiştir. Fiil kısmında öncelikle fiil çekimi üzerinde durulmuş; kişi, zaman ekleri ve kipler, birleşik çekim, fiillerde soru, fiilimsi ekleri incelenmiştir. Bu kısımdaki eklerde de izlenen yöntem aynı şekilde olup eklerin işlevleri, varsa eklerle ilgili özel durumlardan söz edilmiş, zaman ve kip ekleri kişi, olumlu-olumsuz olma durumlarına göre tablolardan da yararlanılarak çekimlenmiştir. *İnceleme*'de son olarak *edatlar* ele alınmış; *ünlem, bağlama* ve *son çekim edatları* olmak üzere üç temel grupta sınıflandırılarak değerlendirilmiştir. *Metin* bölümünde *Tivatî Kun (Dört Gün)*, *Mikulay Şillîn Kalavî (Mikulay'ın Erkek Kardeşinin Hikâyesi)*, *İrena* ve *Şipka Tavraşınçe (Şipka Yöresinde)* öykülerinin çeviri yazıları ve Türkçeye aktarımları bulunmaktadır. *Dizin* kısmı ise *Kökler, Özel Adlar, Sıklık, Ekler Dizini* olmak üzere dörde ayrılmaktadır. *Sonuç* bölümünde ulaşılan sonuçlar maddeler hâlinde sıralanmış, kullanılan kaynaklar verilmiştir.

2016

Yılmazkaya, Elçin. *Türk Dilbiliminde Çuvaşçanın Yeri / The place of Chuvash in Turkic linguistics. Hacettepe Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı / Türk Dili Bilim Dalı, Doktora, Türkçe, 2016, 176 s.*

Çalışmanın *Giriş*'inde öncelikle kronolojik olarak söz konusu çalışmaya kadar Türkiye'de Çuvaşça üzerine yapılmış olan akademik çalışmalarla Çuvaşçanın Türk dil ailesi içerisindeki konumundan ve

Çuvaşçanın taşıdığı birçok eskicil özelliklerle Türk dili tarihi için önemli oluşundan söz edilmiştir. Daha sonra yedi başlık altında şu konulara değinilmiştir: *Çuvaşlar ve Çuvaşistan*, *Çuvaşların Tarihi*, *Çuvaşçanın Türk Dilleri İçindeki Yeri*, *Çuvaşçanın Tarihsel Dönemleri*, *Çuvaş Alfabeti*, *Çuvaşçanın Ağızları ve Çuvaşçanın Genel Ses Özellikleri*. Bu kısımlarda sırasıyla; Çuvaşların yaşadıkları coğrafya, Çuvaşistan'ın nüfusu, Çuvaşların kökenleri hakkındaki görüşler, Çuvaşların tarihi, araştırmacıların Çuvaşçanın Türk dilleri içerisindeki konumu üzerine yaptıkları açıklamalarla tasniflere değinilmiş, bazı tasniflerin şemalarına, Çuvaşçanın tarihsel dönemlerine ve bu dönemlerden kalan kaynaklara, Çuvaş alfabetine yönelik çalışmalara ve günümüz Çuvaş alfabetine, Anatri ile Viryal ağızlarındaki temel ses ve morfoloji özelliklerine, son olarak da örneklerle Çuvaşçanın genel ses özelliklerine değinilmiştir. Birinci bölüm, *Çuvaşçada Korunan Eskicil Özelliklerin Türk Dilbilimi Değerlendirilmesi* üzerinedir. Burada ilk olarak *eskicilik*, *arkaizm*, *arkaik* kavramlarının tanımlamalara ve eskiciliğin hangi açılardan değerlendirilebileceğine değinilmiştir. Daha sonra *Sesbilgisel Eskicil Özellikler* başlığı altında ünlü niceliğinin yani uzunluğun Çuvaşçadaki yansımalarına örneklerle değinilmiştir. Buna göre ünlü niceliğinin Çuvaşçadaki yansımaları şu şekildedir: dağınık *s >ş* ve *t >ç* değişimleri, kök hecede üçsesleşme, öndamaksillaşma, söz başı ünsüz türemesi, söz sonunda ünlü türemesi, ünsüz ikizleşmesi, Macarcaya ödünçlenmiş Eski Çuvaşça sözcüklerin ünlü uzunluğunu muhafaza etmesi, vurgu. Bu başlık altında ayrıca sesbirim olarak kapalı *e'nin* ve *k/g* ünsüzlerinin birincilliğinin belirlenmesinde Çuvaşçanın sunduğu kanıtlar örneklerle ele alınmıştır. Bu bölümde son olarak *Biçimbilimsel Eskicil Özellikler* başlığı altında, *-l*, *-n*, *-r* ünsüzlerinden sonra *-t'nin* durumu, *-DOK* ekinin yüklem kurması, ikinci ve üçüncü kişi iyelik ekleri, işteşlik eki, üçüncü çoğul kişi eki, iyelik eki ve çoğul ekinin birlikte kullanımı, görülen geçmiş zaman ekinin durumu, eğer veri varsa Eski ve Genel Türkçe ile Volga ve Tuna Bulgarcasından örnekler verilerek açıklanmıştır. Çalışmanın ikinci bölümü, *Çuvaş-Oğuz Dil İlişkileri* ile *Çuvaşçanın Diğer Dil İlişkileri* olmak üzere iki ana başlığa ayrılmaktadır. Birinci kısımda, ilk olarak Oğuzca ile Çuvaşça arasındaki paralelliklere değinen araştırmacılara ve bu araştırmacıların açıklamalarına yer verilmiş, ardından Çuvaşçanın Oğuz grubu Türk dilleri ile paylaştığı gereklilik kipi, *er-* eylemi, *-an* ortacı, ilgi ve yönelme durumu ekleri gibi biçimbilgisel ve sözlüksel paralellikler üzerinde durulmuştur. İkinci kısımda, Çuvaşça ile Moğolca, Macarca, Slavca, Farsça ve Arapça, Tatarca, Başkurtça, Çeremisçe dil ilişkileri üzerinde durulmuştur. Çalışmanın *Sonuç* kısmında ise öncelikle çalışmanın genel bir özeti yapılmış ardından Çuvaşça sözcükler dizinine yer verilmiştir. *Kaynakça'dan* sonra yer alan *Ekler* bölümünde, çalışmada kullanılan örneklerin veritabanı olan *Çuvaşçanın Söz Varlığına Ait Derlem Tabanlı Bir Uygulama (Veritabanı)* adlı proje hakkında bilgilere ve proje sayfasından fotoğraflara yer verilmiştir.

2018

Karaoğlan Eriş, Bahar. *Çuvaş Türkçesinde İki Ögeli Ad Öbeklerinin İÇ Yapısı / Internal Structure of Noun Phrase with Two Element in Chuvash Turkic Language. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora, Türkçe, 2018, 487 s.*

Çalışmanın *Giriş*'inde, Çuvaşlar, Çuvaşların yaşadıkları coğrafya, Çuvaşçanın Türk dilleri içerisindeki yeri, Çuvaş adı, tarihi ve Çuvaşlarda eğitimle ilgili faaliyetler, okullaşma gibi konular üzerinde durulmuştur. Ardından *Çuvaş Türkçesi Hakkında* başlığı altında Çuvaşçanın temel ve ayırıcı özelliklerden, Çuvaşçanın yeri konusunda çeşitli araştırmacıların görüşlerinden ve yaptıkları tasniflerde Çuvaşçayı nerede konumlandırđıklarından söz edilmiştir. Bu bölümde son olarak tez içeriği, yöntem, derlem ve konu ile ilgili veri bulunduran Çuvaşça üzerine yapılmış söz dizimi çalışmalarının değinildiği *Tezin İÇeriği Hakkında* kısmı yer almaktadır. Araştırmacı çalışmada, N. Chomsky'nin dillerde sınırsız cümle üretilbildiğini ve bunun zihinden cümlelere dökülüşüne kadar hangi aşamalardan geçtiğini açıkladığı T-modeli veya yapı üretme modeline göre Çuvaşçada öbekleri göstermiştir. Bundan dolayı birinci bölümde tezin kuramsal alt yapısının belirtilmesi için *söz öbekleri, Evrensel Dil Bilgisi, Evrensel İlkeler, Değiştirgenler* ve *Yetinmecii Program* konuları, şemalarla, Türkçe ve Çuvaşça örneklerle desteklenerek açıklanmıştır. İkinci bölüm; *Sözlüksel, Dil Bilgisel* ve *Yarı İşlevsel/Sözlüksel Kategoriler* olmak üzere üç ayrılmaktadır. *Sözcük kategorileri*; biçim bilgisel ve söz dizimsel özelliklerine göre belirlenerek önce sözlüksel kategorili öbekler; söz dizimindeki yerlerine göre *ad, sıfat* ve *belirteçler* olarak sınıflandırılmış ve bu türlerin Çuvaşça ile Türkiye Türkçesindeki durumları karşılaştırılmalı olarak değerlendirilmiştir. Ardından sözcüklerde alt kategorileri meydana getiren *belirtenler, ilgeçleri, sıfatlık* ve *belirtecimsiler* incelenmiştir. *Dil Bilgisel Kategoriler* başlığında *sayı, durum, iyelik* ve *belirtme kategorileri* Çuvaşça ve Türkçe örneklerle karşılaştırılmalı olarak değerlendirilmiştir. Burada son olarak *yarı işlevsel/yarı sözlüksel kategoride* değerlendirilen *adılar*, bazı *son çekim ilgeçleri* ele alınmıştır. Üçüncü bölüm, *ad birleşikleri* ve *ad öbeklerinin yapısı* üzerinedir. Burada kategoriler belirlenmiş, ardından *iki ögeli ad öbeklerinin iç yapısı* belirlenmeye çalışılmıştır. Chomsky'nin üç evrensel kuralına bağlı olarak hazırlandığı belirtilen çalışmada *Yardımcı Unsuru Belirleyici Yerinde Olan Öbekler* başlığı altında belirleyici ve belirlenene göre sınıflandırılarak toplam 126; *Yardımcı Unsuru Tümleç Yerinde Olan Öbekler* başlığı altında 50, *Yardımcı Unsuru Niteleyici Yerinde Olan Ad Öbekleri* başlığı altında 113 farklı yapı tipinde öbek ele alınmıştır. Ayrıca bunların altında bazı işlevsel öbek türlerinden olan *Belirleyici Öbeği, Parçalılık Kuruluşları, Eşleme Öbekleri, Olası Birleşikler, Ölçüm Öbekleri, Sınıflandırma Öbekleri* ve *Sayı Öbeği* de belirtilmiştir. *Sonuç ve Öneriler*'de Çuvaşçada ikili ad öbeklerinin özellikleri ve öbeklerin adlandırılmasıyla ilgili ulaşılan sonuçlar maddeler hâlinde verilmiştir. Bu kısımlarda bazı maddelerin altında öbek yapılar; sözcük kategorisi, anlambilimsel ve sözdizimsel ilişkiler gibi çeşitli bağamlarda tablolar üzerinde gösterilmiştir. Burada yer alan Çuvaşçada

belirleyici yerinin iki ögeli ad öbeklerinin iç yapısında tipolojik olarak başta da sonda da olabileceği; niteleyici ve tümlecin yeriyile ilgili çıkarımlar, *mar*, {+lī/+lī}, {+sīr/+sīr}, {+līh/+līh}, {+la}, {hi}, {ri}/{ti}/{çi} biçimlerinin kategorisiz olarak yapıda da çekimde da bulunduğu çalışmada ulaşıldığı belirtilen sonuçlardan bazılarıdır. *Sonuç* bölümünden sonra çalışmada yararlanılan kaynaklar sıralanmıştır.

2019

Uluyüz, Buğra Uluyüz. Standart Türkçe ve Standart Çuvaşçada Ad Yancümleri / Nominal Clauses in Standart Turkish and Standart Chuvash. Hacettepe Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı / Türk Dili Bilim Dalı, Doktora, Türkçe, 2019, 219 s.

Standart Türkçe ile Standart Çuvaşçada² adlaştırma konusunun karşılaştırmalı olarak ele alındığı çalışmanın *Giriş*'inde konuyla yöntem belirtilmiş, Çuvaşlar ve Çuvaşçaya değinilmiş, konu hakkında giriş niteliğinde bilgiler verilerek, sözlüksel ve sözdizimsel adlaştırmaların dikkat çekici yönleriyle çalışmanın veri tabanından söz edilmiştir. Birinci bölüm, *Adlaştırma Türleri*'dir. Burada öncelikle *sözlüksel ve sözdizimsel adlaştırma* tanımlanmış ardından Türkçede bu iki adlaştırma türünün farklılıkları, bu farklılıklar üzerine bazı araştırmacıların ortaya koyduğu ölçütler açıklanmış, ardından bu ölçütler Çuvaşça adlaştırmalara uygulanmıştır. Çuvaşçada *-ni/-As ve -mA* ile yapılan *sözdizimsel adlaştırmaları; öge yönetebilme, olumsuzluk çekimine girebilme* vb. yönlerle sözlüksel adlaştırmadan ayıran özelliklere yer verilip sözdizimsel adlaştırma yapmanın diğer yollarına yer verilmiştir. *Çuvaşçada Sözlüksel adlaştırmalar* kısmında Çuvaşça ve Türkçede bu konudaki benzerlik ve farklılıklardan söz edilmiş, Çuvaşçada sözlüksel adlaştırma da yapabilen *-ni* ve *-ma* (adlaştırma işlevinin birkaç örnekle sınırlı olduğu belirtilmiştir) fiilimsi eklerine örneklerle değinilmiştir. İkinci bölümde genel olarak *ad yancümlerinin Çuvaşçada hem fiil/cümle ve hem de ad kategorisi şeklinde hareket etme sebebinin normalde birlikte bulunamayacak sözlüksel kategoriler ile işlevsel kategorilerin birlikte olması olduğu* belirterek öncelikle *sözlüksel kategoriler ve işlevsel kategoriler* üzerinde durulmuş, *Standart Çuvaşça Ad yancümlerinin Ad/Fiil İşlevsel Kategoriler Bakımından Eksiklikleri* konusu ele alınmıştır. *Ad yancümlerinin genel öbek yapısının* gösterildiği bir şemaya yer verdikten sonra *ad yancümlerinin hem fiil hem ad gibi davrandığını gösteren durumlar* başlığı altında *ad yancümlerinin fiilsel/cümlesel ve adsal özellikleri* ele alınmıştır. *Genel Değerlendirme*'den sonra *Türkçe ve Çuvaşçada genel ad yancümle yapıları*, ağaç dallanma şemaları üzerinde gösterilmiş ve bölüm sonucuna yer verilmiştir. Üçüncü bölümde *ad yancümlerinde belirleyici öbeğiyle tümce öbeğinin sözdizimsel dayanakları* ile ilgili çalışmalarda konunun ele alınışından söz edilip Türkçe ve Çuvaşçada *ad yancümle*

² Buradan itibaren söz konusu tezin tanıtımı boyunca Standart Çuvaşça için sadece Çuvaşça, Türkiye Türkçesi için de sadece Türkçe kullanımı tercih edilmiştir.

yapılarının en üst katmanı incelenmiştir. Dördüncü Bölüm, *Ad Yancümlerinde Özne Durum Çekimi* üzerinedir. Burada genel olarak *Türkçe ad yancümlerinde özne çekimiyle* ilgili olarak araştırmacıların açıklamalarına değinilmiştir, Çuvaşça bu konuda söz konusu kaynaklar bağlamında değerlendirilmiştir. Beşinci bölümde ad yancümlerinde bulunan dönüştürücü kategoriler hakkında iki araştırmacının Türkçe için sundukları görüşlerine yer verilmiştir. Ardından *Çuvaşça -ni, -As ve -mA ekli ad yancümlerinde dönüştürücü kategori* üzerinde durulmuştur. Altıncı bölümde ilk olarak Mark Baker'e göre sözlüksel kategoriler ve onların söz dizimsel özelliklerine değinilmiş ardından *-ni/-As ve -mA ekleri ile yapılmış ad yancümlerinin adlaşma seviyelerindeki söz dizimsel özellikler* açısından birbirleriyle ortaklık gösterdikleri ya da farklılaştıkları noktalar örneklerle açıklanmıştır. Çalışmanın son bölümünde öncelikle *Kural Dışı Durum Yükleme öznelerinin* durumuyla ilgili araştırmacıların açıklamalarından bahsedilmiş, ardından bu konunun Çuvaşçadaki durumu ele alınmıştır.

2019

Kıran, Albina. *Çuvaş Türkçesinin İsim ve İsim Çekimi (Çuvaş Türkçesi-Türkiye Türkçesi Karşılaştırmalı) / Noun and Noun Inflection in Chuvash Turkish (Comparative Chuvash Turkish-Turkey Turkish)*, Atatürk Üniversitesi / Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü / Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı / Türk Dili Bilim Dalı, Doktora, Türkçe, 2019, 617 s.

Çalışmanın *Giriş*'inde Çuvaşlar, Çuvaşların nüfusu, Çuvaş adının kökeni, Çuvaşların tarihi ve Çuvaşistan, Çuvaşçanın oluşum süreci, Çuvaşlar tarafından kullanılan alfabeler, Çuvaşçanın ağızları, Çuvaşçanın Türk dilleri arasındaki yeri konusunda yapılan tasniflerde Çuvaşçanın konumu, Çuvaşistan ve Rusya'da Çuvaşça üzerine yapılmış çalışmaların özelliklerine değinilmiştir. Bu bölümde ayrıca Çuvaşça üzerine yapılmış son dönem Sovyet çalışmaları kategorilerine göre sınıflandırılarak verilmiş, Türkiye'de Çuvaşça hakkında son yıllarda yapılmış bilimsel çalışmaların künyeleri ise tezler, kitaplar ve kitap bölümleri, sözlükler şeklinde tasnif edilerek sıralanmış ve son olarak Çuvaş edebiyatı hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölüm *Dil İncelemesi*'dir. Burada isimler; yapılarına göre *basit, türemiş ve birleşik isimler* olarak üçe ayrılmış, bunların tanımları, bu terimlerin Çuvaşçadaki karşılıkları verilmiş ve çalışmada yer alan metinlerden tespit edilmiş bu türden isimlerden bazıları tablolarda gösterilmiştir. Ardından son olarak söz yapımı üzerinde durulmuştur. Eklenme yoluyla isim yapımında isimden ve fiilden isim yapan ekler ayrı başlıklar altında değerlendirilmiş, eklerin kalınlık-incelik uyumuna göre durumları, işlevleri, kullanım sıklıkları, varsa Genel Türkçedeki ya da Türkiye Türkçesindeki karşılıkları vb. hakkında bilgiler verildikten sonra metinlerden bu ekler örnekler tablolar üzerinde verilmiştir. Yine bölüm sonunda ayrı bir başlık altında Türkiye Türkçesiyle karşılaştırma bölümlerine yer verilmiştir. İkileme, kaynaşma, birleşme yoluyla oluşan isimlerse *Birleşik Kelimelerle İsim Yapımı*'nda değerlendirilmiş; bunlar hakkında bilgi verildikten sonra tablolarda metinden örneklerle gösterilmiştir. Ardından yeni kelime türetmeyle, kısaltmalı birleşik isimler üzerinde durulmuş ve

birleşik isim konusunda Çuvaşça ile Türkiye Türkçesi karşılaştırılmıştır. İkinci bölüm *isim çekimi* üzerindedir. Bu bölümde çokluk ekinin kökeni, durum ve iyelik ekleriyle çekimi, işlevleri; *ekle, sentaktik ya da morfo-sentaktik olarak iyelik yapımı; durum ekleri*, bunların işlevleri ve eklenme koşulları; *soru ekleri; isimlerde bildirme ve bildirmenin şimdiki, hikâye, rivayet, şart biçimleri* ile bunların olumlu ya da olumsuz şekilleri; *filimsi ekleri; birleşik fiillerde yer alan isimler* yine metinlerden örneklerle açıklanmış ve tamamı Türkiye Türkçesi ile de karşılaştırılmıştır. Üçüncü bölümde *isim soylu sözcükler* ele alınmıştır: isimler; *özel, cins, somut, soyut ve ortak isimler* olmak üzere beşe ayrılmış, bunlardan özel ve cins olanlar da kendi içlerinde tekrar gruplandırılmış tablolarla metinlerden örneklerle verilmiştir. Ayrıca *Ortak İsimler*'de Çuvaşça ile bazı çağdaş ve tarihî Türk dillerinde ortak olan isimler tablolarla sınıflandırılarak verilmiştir. *Sıfatlar, zarflar ve zamirler*; anlam, yapı ve kökene göre ana başlıklara ayrılmış, bunlar daha sonra kendi içlerinde de yeniden tasnif edilmiştir. Ayrıca sıfatlarda derecelendirme ve pekiştirme üzerinde durulmuştur. Edatlarsa *çekim, bağlama ve ünlem edatları* ana başlıklarında örneklerle ve Türkiye Türkçesiyle karşılaştırılarak açıklanmıştır. Çalışmada Çuvaşça ve Türkiye Türkçesinde isim konusunda ulaşılan sonuçların karşılaştırmalı olarak özetlendiği *Sonuç* bölümünden sonra çalışmanın dayandığı on metnin çeviri yazılı biçimleri, Türkiye Türkçesine aktarımları, sözlük, metinlerdeki isim ve fiillerin dizinleriyle kaynaklar yer almaktadır.

2.2. Edebiyat Alanında Hazırlanmış Tezler

2008

Bayram, Bülent. *Çuvaş Türklerinin Kahramanlık Anlatmaları (İnceleme-Metinler) / Heroic Narrations Among the Chuvash Turks (Analyses-Texts)*. Ege Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Türk Dünyası Araştırmaları Anabilim Dalı / Türk Halk Bilimi Bilim Dalı, Doktora, Türkçe, 2008, 567 s.

Çalışmanın *Giriş*'inde Çuvaşlar, Çuvaş adının kökeni, Çuvaşların tarihi, Çuvaşistan, Çuvaşların nüfusu, Çuvaşçanın temel ses özellikleri, Çuvaş alfabesinin tarihi ve günümüz Çuvaş alfabesi, Çuvaşçanın ağızlarına değinilmiştir. Ayrıca burada Çuvaş halk edebiyatı ürünleri ve eserleri hakkında bilgiler verilmiş, Modern Çuvaş edebiyatının gelişimi ile bu dönemde eser veren yazarla şairler üzerinde durulmuştur. *Turı* ve *Yumza* kavramlarından bahsedildikten sonra Çuvaş geleneksel dinî inanışlarındaki *Pirişte, Kepe, Pühüş, Pihambar, Hirt-Surt* gibi iyi ve *Şuyttan, Esrel, Yirih, Kiremet, Vupkın, İyya, İya, Vutuş, Arşuri, Vupır, Hitım* gibi kötü ruhlarla ilgili kavramlar açıklanmıştır. Burada son olarak çalışmanın konusu, amacı ve yöntemi hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde ilk olarak Çuvaş epik eserleri hakkında yapılmış çalışmaların; *Rusya, Macaristan ve Türkiye'deki Çalışmalar* şeklinde sınıflandırılarak içerikleri ve değindikleri konular hakkında kronolojik olarak bilgiler verilmiştir. Ardından *Çuvaş Edebiyatında Epik Eserler* başlığı altında önce manzum eserler kendi içerisinde *anonim*

olanlar ve sözlü geleneğin etkisiyle yazılanlar şeklinde gruplandırılarak ele alınmıştır. Anonim manzum eser olarak destan ve beyitler üzerinde durulmuştur. İlk olarak şu altı destandan söz edilmiştir: *Salamalik, Alpi Ulup, Yıpar, Purşihan Ulupi, Tutar Tutkini, Ulıppa Pikeş Hir*. Bu metinlere eğer varsa derleyicisi, derlendiği yer, hangi yayınlarda bu eserlere yer verildiği, eserlerin genel özellikleriyle özetleri değinilen konulardan bazılarıdır. Ardından beyitlerin özelliklerinden ve beyitlerde işlenen konularla sözlü gelenek etkisinde yazılan manzum epik eserlerin ortaya çıkış süreci, bu eserler ve yazarlarından söz edilmiştir. *Çuvaş Edebiyatında Mensur Eserler* bölümünde ise *alp anlatmalarıyla kahramanlık masalları* üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde, öncelikle *alp, halap, yumah* ve *Ulıp Halapşem* terimlerine değinilmiş, alplarla ilgili anlatmaların türleri meselesi hakkında önemli bilim adamlarının görüş ve değerlendirmelerinden ayrıntılı olarak bahsedilmiştir. Ardından mit, efsane, masal ve destan türlerinin tanımları, genel özellikleri verilmiş ve bunların konu, dil, anlatma zamanı, şekilsel özellikleri vb. açılardan alp anlatmalarıyla ilişkisi üzerinde durulmuştur. Daha sonra anlatmalardaki manzum kısımlar kafiye, ölçü, uzunluk, nazım birimi vb. açılardan değerlendirilmiş; *Çıvaş Halih Pultarulihî. Halih Éposi* adlı kitaptaki konu başlıklarına ve bu başlıklardaki olaylara; son olarak anlatmaların anlatıcısı, anlatılış zamanı ve özellikleri gibi konulara değinilmiştir. Üçüncü bölümde *alpların doğumları, arkadaşları, fiziksel özellikleri, alp mücadelesinin toplum içindeki yeri, alp ile Tanrı ilişkisi, alpların ortadan kayboluşları* başlıkları altında ilgili konular metinlerin numaralarına gönderme yapılarak değerlendirilmiş, alp anlatmalarında bulunan İslamiyet'e, Hristiyanlık'a ve Çuvaşların geleneksel dinine dair izler hakkında açıklama yapılmıştır. Burada son olarak anlatmalardaki Çuvaş tarihi dönemleri hakkında bilgi verebilecek noktalar; ardından anlatmalarda yer alan ve Çuvaş tarihine ışık tutan avcılık, göçebelik, yerleşik hayata geçiş, tarım, hayvancılık, balıkçılık gibi sosyo-ekonomik unsurlar üzerinde de durulmuştur. *Sonuç* bölümünde anlatmalarla ilgili çalışmada ele alınan konular özetlendikten sonra alp anlatmalarından metinler, Çuvaşça çeviri yazımlı biçimleri ve Türkçeye aktarımlarıyla verilmiş, künyeleri belirtilmiştir. *Kaynakça*'dan sonra metinlerdeki özel adlar için hazırlanmış *Dizin* bölümü yer almaktadır. Bu çalışma, 2010'da bazı Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsünde *Çuvaş Türklerinin Kahramanlık Anlatmaları (Alplar)* adıyla yayınlanmıştır.

2019

Yavuz, Cemalettin. Çuvaş Mitleri ve Efsaneleri Üzerine Bir İnceleme / An Analysis on Chuvash Myths and Legends. Trakya Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı / Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Doktora, Türkçe, 2019, 289 s.

Çalışmanın *Giriş* bölümünde öncelikle araştırmanın amacı, yöntemi ve sınırları ortaya konulmuş, ardından daha önce bu çalışmanın konusuna yönelik Rusya, Macaristan ve Türkiye'de yapılmış olan çalışmalardan söz edilmiştir. Birinci bölümde *Tür Özellikleri Bakımından Çuvaş Mitleri ve Efsaneleri* başlığı altında öncelikle mitle efsane gibi türlere dayanarak folklor türlerinin nasıl tanımlanıp ne şekilde

sınıflandırıldığı konusunda araştırmacıların görüş ve açıklamalarına değinilmiştir. Ardından mit konusu; tanımlanışları, kökenleri gibi açılardan araştırmacıların görüşleri de açıklanarak değerlendirilmiştir. Efsane de aynı şekilde değerlendirildikten sonra Çuvaş folkloruna ait eserlerin hangi terimlerle ifade edilmeye çalışıldıkları, tanımları, sınıflandırılışları gibi bu türlere ilişkin meseleler üzerinde durulmuştur. Çalışmanın ikinci bölümü, *Çuvaşların Mitleri ve Efsanelerinde Kozmogoni ve Kozmoloji* başlığı altında öncelikle Çuvaşların dünyanın, insanın ve kültürün ortaya çıkışıyla ilgili görüş ve düşünceleri, Çuvaşların mitle efsane gibi anlatılarıyla, geleneksel inanışları temelinde, ilgili yerlerde diğer Türk destan, mit vb.'den de faydalanılarak değerlendirilmiştir. Ayrıca çalışmanın sonucunda da belirtildiği gibi burada Çuvaşların mit, efsane gibi anlatımları, geleneksel inanışları, diğer Türk destanlarının yanı sıra gerektiğinde kavramları açıklamaya yardımcı olması için atasözü, inanış ifadesi, dua ile büyü metinleri gibi kaynağının dünya görüşünü yansıttığı düşünülen başka türlerden de yararlanılmıştır. Daha sonra Çuvaşların bu konudaki tasavvurlarına bağlı olarak dünyanın orta, yukarı ve alt katmanlarına yönelik görüşleri ele alınmıştır. Öncelikle insanların yaşadığı katmanı yani yeryüzünü ifade ettiği belirtilen *Orta Dünya (Şut Şantalık/Şut Tınçe)* üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda *şır* (yer), *hırlı şır* (kızıl yar), *tu* (dağ), *kiremet/keremet*, *yivış* (ağaç), *şurt-yır* (ev ve çevresi), *hırtsurt*, *yır ih*, *timır karta* (demir avlu), *şır haphi* (yer kapısı) ya da *şır vitır kılarıni* (yerden çıkarma) ve *pılñ* (bulut) kavramları ele alınmış, bunlar Çuvaşların dünyayı algılayışlarına göre yine anlatılar, diğer kültürel ürünler esasında betimlenerek açıklanmıştır. Ardından *Yukarı Dünya'ya (Şulti Tınçe)* ait kavramlar olarak değerlendirilen *hıvel* (güneş), *şiltirsem* (yıldızlar), *turı* (tanrı), *asamat kiperi* (gökkuşağı), *kepe/kebe*, *pülhşı*, *pihambar*, *pirışti* üzerinde durulmuştur. Çalışmada son olarak *Alt Dünya (Ayalti Tınçe)* ya da bir diğer adıyla *Öteki Dünya'ya (Leş Tınçe)* ait olarak değerlendirilen *şuyttan*, *vıresilen*, *astaha*, *yuhha*, *vupkñ*, *vutış*, *arşuri*, *iye*, *vupır*, *esrel* kavramları ile ölüm ve dünyanın sonu konularına değinilmiştir. Çuvaşların efsane, mit gibi anlatı türlerinin tanımlarının yetersiz olup bazı anlatı türlerini dışarıda bıraktığına; Çuvaşların mit, efsane, atasözü, dua gibi dünya görüşlerini yansıtan bu anlatıların bir bütün olarak görüldüğünde aslında Çuvaşların toplumsal bir öyküsünü ortaya koyduğu çalışmanın *Sonuç* bölümünde ulaşıldığı açıklanan sonuçlardandır. Bu çıkarımlardan sonra *Sonuç* bölümünün devamında Çuvaşların dünya görüşünün çalışma boyunca üzerinde durulan noktalar üzerinden bir özeti verilmiştir. Çalışmada son olarak kullanılan kaynakların yer aldığı *Kaynakça* kısmı bulunmaktadır.

